ADALET DERGİSİ
Journal of Justice
Yıl: 153 Dönem: VI 2026/2 Sayı: 77
ISSN: 1011-730X
ISSN (online): 2717-6614

ANAYASA MAHKEMESİNE BİREYSEL BAŞVURUNUN HUKUKİ NİTELİĞİ

The Legal Nature of Individual Application to the Constitutional Court

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Said BİLAL
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Anayasa Hukuku Anabilim Dalı
msbilal@aybu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1809-6875

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü *(Article Type)*: Araştırma Makalesi *(Research Article)*

Geliş Tarihi *(Received)*: 04.06.2026

Kabul Tarihi *(Accepted)*: 28.09.2026

Değerlendirme *(Peer-Review)*: Editör Ön İnceleme - Çift Taraflı Körleme - En az İki Dış Hakem – Yayın Danışma Kurulu Kararı *(Editorial Screening – Double-Blind Peer Review – At Least Two External Reviewers – Decision of the Editorial Advisory Board)*

İntihal *(Plagiarism)*: Turnitin *(İntihal incelemesi Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü işbirliği ile yapılmaktadır.)*

Etik Beyan *(Ethical Statement)*: Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *(It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study, and all referenced works are cited in the bibliography).*

s.s. 459-505

The Legal Nature of Individual Application to the Constitutional Court

Abstract

The article examines the legal nature of individual application to the Turkish Constitutional Court in terms of the limits of review and the effects of violation judgments. Normative status, function, standard of review and the constitutional division of judicial responsibilities are assessed through normative and doctrinal analysis of legislation and scholarship and qualitative analysis of reasoning in selected judgments. European human rights jurisprudence and Germany's constitutional complaint provide comparative reference points.

The analysis characterises individual application as a subsidiary, sui generis constitutional judicial remedy combining individual redress with constitutional standard-setting. Conventional categories of lawsuit and extraordinary appellate remedy are insufficient to explain this character. Review concerns constitutional guarantees of fundamental rights rather than legal correctness. The constitutional issue threshold, manifest arbitrariness, obvious error of assessment and judicial reasoning distinguish it from appellate review. Review conditions and limits are assessed through the Heck and Schumann formulas; heavier interference implies stronger reasoning and closer scrutiny, by analogy with Je-Desto.

Reading subsidiarity alongside Article 90's final paragraph, the article proposes "rights-oriented diffuse review" within the common scope of protection of the Constitution and the European Convention on Human Rights. This entails ordinary courts giving human rights treaties duly put into effect priority over conflicting statutes on the same matter, without annulment powers. Finally, the proposed concept of "functional binding effect" explains the binding force of violation judgments through their remedial function: ordinary courts need not mechanically follow every element of their reasoning, provided that they eliminate the violation's consequences and achieve the prescribed remedial objectives.

Keywords

Individual application, Turkish Constitutional Court, individual application, constitutional complaint, constitutional issue, subsidiarity principle, standard of judicial reasoning, rights-oriented diffuse review, functional binding effect.

ANAYASA MAHKEMESİNE BİREYSEL BAŞVURUNUN HUKUKİ NİTELİĞİ

Özet

Makale, Türk Anayasa Mahkemesine bireysel başvurunun hukuki niteliğini, denetim yetkisinin sınırları ve ihlal kararlarının sonuçları üzerinden değerlendirmektedir. Normatif statü, işlev, inceleme standardı ve anayasal yargı iş bölümü, mevzuat ve öğretinin normatif ve dogmatik incelemesi ile seçilmiş karar gerekçelerinin nitel çözümlemesi temelinde ele alınmaktadır. Avrupa insan hakları içtihadı ve Alman anayasa şikâyeti deneyimi karşılaştırma ölçütlerini oluşturmaktadır.

İnceleme sonucunda bireysel başvuru, bireysel giderimi anayasal standart üretimiyle birleştiren, ikincil ve kendine özgü bir anayasal yargısal çare olarak nitelendirilmektedir. Bu çerçevede klasik dava ve olağanüstü kanun yolu nitelemeleri yetersiz kalmaktadır. Denetimin odağını, uyuşmazlığın hukuki isabetinden ziyade temel haklara ilişkin anayasal güvenceler oluşturmaktadır. Kanun yolu denetimiyle ayrım, anayasal mesele eşiği, açık keyfilik, bariz takdir hatası ve gerekçelendirme standardı üzerinden kurulmaktadır. İncelenen kararlar, anayasal denetimin koşulları ve sınırları bakımından Heck ve Schumann formülleriyle ilişkilendirilmekte; hakka müdahale ağırlaştıkça gerekçelendirme yükünün ve denetim yoğunluğunun artması ise Je-Desto formülüne benzer bir ilişki olarak değerlendirilmektedir.

İkincillik ile Anayasa'nın 90'ıncı maddesinin son fıkrası birlikte ele alınarak, Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ortak koruma alanında "hak eksenli yaygın denetim" kavramı önerilmektedir. Bu kavram, derece mahkemelerinin usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak andlaşmalarına, aynı konuda çatışan kanunlar karşısında uygulama önceliği tanımasını ifade etmekte; kanunları iptal etme yetkisi içermemektedir. İhlal kararlarının bağlayıcılığı ise giderim işlevi üzerinden açıklanmaktadır. Önerilen "fonksiyonel bağlayıcılık" görüşüne göre derece mahkemeleri, ihlalin sonuçlarını ortadan kaldırmaları ve öngörülen giderim hedeflerini gerçekleştirmeleri koşuluyla, karar gerekçesinin her unsurunu mekanik biçimde izlemek zorunda değildir.

Anahtar Kelimeler:

Bireysel başvuru, Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru, anayasa şikâyeti, anayasal mesele, ikincillik ilkesi, gerekçelendirme standardı, hak eksenli yaygın denetim, fonksiyonel bağlayıcılık.

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu, Anayasa Mahkemesine (AYM) bireysel başvurunun Türk yargı düzenindeki hukuki niteliğidir. Kamu gücünden kaynaklanan temel hak ihlallerine karşı, kural olarak olağan başvuru yolları tüketildikten sonra işletilen bu mekanizma, ikincil bir anayasal koruma

sağlamaktadır.[1] 2010 anayasa değişikliğiyle kabul edilip 2012'de uygulanmaya başlanması, AYM'nin somut uyuşmazlıklarda hak koruma görevini ve diğer yargı organlarıyla ilişkisini etkilemiştir. [2] Bireysel başvurunun dördüncü derece veya süper temyiz yolu olmadığı kabul edilmekle birlikte,[3] anayasal denetim ile kanun yolu denetimini ayıran sınırların açıklanması gerekmektedir. Yüksek yargı organları arasındaki yaklaşım farklılıkları ve kabul edilemezlik kararlarının yüksek oranı,[4] bireysel başvurunun hukuki niteliğinin ve denetim sınırlarının uygulamaya dönük sonuçlarıyla birlikte incelenmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu çalışma, bireysel başvurunun hukuki niteliğini, kurumun işleyişi ve yargı düzenindeki sonuçlarıyla birlikte açıklığa kavuşturmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, anayasal hak denetimini kanun yolu denetiminden ayıran ölçütlerin ve AYM ile derece mahkemeleri arasındaki yetki ve sorumluluk sınırlarının belirlenmesi hedeflenmektedir.

Çalışmanın araştırma sorusu, bireysel başvurunun hangi hukuki kategoriyle açıklanabileceği ve bu nitelendirmenin AYM'nin denetim yetkisi ile derece yargısının sorumluluğu bakımından hangi sonuçları doğurduğudur. Bu soru dört boyutta ele alınmaktadır: i) normatif statü bakımından dava ve kanun yolu kategorilerinin açıklayıcılığı; ii) işlev bakımından bireysel giderim ile anayasal standart üretimi arasındaki ilişki; iii) inceleme standardı bakımından delil değerlendirmesi, kanun yorumu ve gerekçeye müdahalenin eşiği ve iv) anayasal yargı iş bölümü bakımından ihlal kararlarının etkisi ve bağlayıcılığı.

Temel hipotez, bireysel başvurunun klasik dava veya olağanüstü kanun yolu kategorileriyle bütünüyle açıklanamayacağı; ikincillik esasına dayanan, sübjektif giderim ile objektif hak koruma işlevlerini birleştiren kendine özgü

---

1 Şeref İba ve Abbas Kılıç, *Anayasa Yargısı Dersleri* (7. Baskı, Turhan 2024).; Mehmet Nuri Güzel, 'Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Mahkemenin Verdiği Kararlara Genel Bir Bakış' (2022) 27(47) Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 491, 494.

2 Recai Akyel, 'Bireysel Başvuru Yolu: Misyonu, Vizyonu ve Uygulanması' (2022) 68 Adalet Dergisi 53, 69.; Hüseyin Turan ve Recep Kaplan (eds), *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2015) 2.; Zeynep Hazar, 'Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve Etkisi' (2026) 6(1) Kırıkkale Hukuk Mecmuası 1, 16.

3 Öykü Didem Aydın, 'Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru' (2011) 15(4) Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 121, 162.; Marko Milanović, 'From Compromise to Principle: Clarifying the Concept of State Jurisdiction in Human Rights Treaties' (2008) 8(3) Human Rights Law Review 411, 413.; Vahit Bıçak, 'Ceza Hukuku Açısından Bireysel Başvuru Kararlarının Yargı Sistemine Etkileri' (2018) 35(1) Anayasa Yargısı 65, 70.; Özgür Duman, 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Karşılaştırmalı Hukuk Penceresinden "Dördüncü Derece Olmama Doktrini" ve Yansımaları' (2022) 39(1) Anayasa Yargısı 46, 51.; Robert Spano, 'The Future of the European Court of Human Rights—Subsidiarity, Process-Based Review and the Rule of Law' (2018) 18(3) Human Rights Law Review 473, 475.; Rudolf Mellinghof, 'Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Anayasa Şikayeti' (2009) 25(1) Anayasa Yargısı 31, 39.

4 Anayasa Mahkemesinin 2024 yılı istatistiklerine göre toplam kabul edilemezlik sebebiyle ret kararının toplam kararları içerindeki oranı %82,7'dir. Bkz. *2024 Yıllık Raporu* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2025) 220.

bir anayasal yargısal çare olduğudur. Kanaatimizce bu nitelik, uyuşmazlığın hukuki isabeti ile temel haklar bakımından anayasal güvencelere uygunluğu arasındaki ayrım üzerinden temellendirilebilir. Çalışmanın yaklaşımı, söz konusu dört boyutu bu ayrım etrafında birlikte değerlendirmektir. İkincillik ile Anayasa'nın 90'ıncı maddesinin son fıkrası arasındaki ilişki "hak eksenli yaygın denetim" kavramıyla ele alınmaktadır. Kararların bağlayıcılığı ise giderim işlevi esas alınarak "fonksiyonel bağlayıcılık" görüşüyle değerlendirilmektedir. AYM'nin anayasal denetiminin koşulları ve sınırları ile hakka müdahalenin ağırlığı, gerekçelendirme yükü ve inceleme yoğunluğu arasındaki ilişki, öğretide geliştirilen Heck, Schumann ve Je-Desto formülleriyle karşılaştırılarak incelenmektedir.

Çalışmada kamu gücü koşulu,[5] denetlenebilir işlemler[6] ve kabul edilebilirlik ile giderim usulleri, hukuki nitelendirmeye etkileri ölçüsünde ele alınmaktadır. Tek tek hakların maddi kapsamının ve başvuru usulünün ayrıntılı incelemesi çalışmanın kapsamı dışındadır. Kurumun ulusal insan hakları koruma işlevi ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) yapılan başvuruları azaltma ve ihlalleri iç hukukta giderme amacıyla birlikte değerlendirilmektedir.[7] Bu değerlendirmede AYM ile AİHM'nin kurumsal konumları ve yargı yetkileri arasındaki farklılıklar korunmakta; Anayasa ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) ortak koruma alanı esas alınmaktadır.

Yöntem bakımından çalışma, mevzuatın ve öğretideki görüşlerin normatif ve dogmatik incelemesi ile AYM karar gerekçelerinin nitel çözümlemesine dayanmaktadır. Kararlardaki ikincillik, anayasal mesele, açık keyfilik, bariz takdir hatası ve yeniden yargılama kavramları, uygulandıkları koşullar ve bağlandıkları sonuçlar üzerinden değerlendirilmektedir. AYM'nin norm denetiminde de diğer yüksek mahkemelerin yorumlarıyla kendisini bağlı görmeyen yaklaşımı[8] dikkate alınarak, kavramlar doğrudan usul hukuku kategorilerine indirgenmeden incelenmektedir. Mahkemenin kendi yetki sınırını tanımlamasından kaynaklanan "kurumsal öz-referans" sorununa karşı, AİHM içtihadı ve Federal Almanya'daki anayasa şikâyeti deneyiminden karşılaştırma ölçütleri olarak yararlanılmaktadır. İnceleme, tartışılan sorunlara ilişkin ilke kararları ve örnek uygulamalarla sınırlıdır; bütün kararları kapsayan nicel bir içtihat taraması iddiası taşımamaktadır.

Bu doğrultuda ilk bölümde bireysel başvurunun genel çerçevesi, nitelik tartışması için gerekli olduğu ölçüde açıklanacaktır. İkinci bölümde belirtilen

---

5 Süleyman Sırrı Terzioğlu, 'Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda, Hak İhlâline Yol Açan Kamu Gücü Faaliyetinin, Yürütme Organı Bakımından Türkiye Cumhuriyeti Devletine Atfedilebilmesi Sorunu' (2016) 127 Türkiye Barolar Birliği Dergisi 45, 47.; Aydın (n 3) 140.

6 Turan ve Kaplan (n 2) 4.

7 Sibel İnceoğlu (ed), *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme* (Beta 2013) 7-8.

8 "Anayasa Mahkemesinin, Anayasa denetimi görevini yaparken bir kanun hükmünün Yüksek Mahkemelerce uygulanmasında benimsenen içtihatlarla bağlı olduğunu gösteren bir hüküm ne Anayasa'da ne de Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki ... Kanunda yer almıştır." AYM Genel Kurulu, E 1967/9, K 1967/41 (21 Kasım 1967) 3.

dört boyut sırasıyla ele alınacak; sonuç bölümünde bunlardan hareketle ulaşılan teorik ve uygulamaya dönük tespitler bir araya getirilecektir.

I. BİREYSEL BAŞVURUNUN GENEL ÇERÇEVESİ

Alman hukukunda "anayasa şikâyeti" (*Verfassungsbeschwerde*) olarak adlandırılan bireysel başvuru, kamu gücünün işlem, eylem veya ihmaliyle temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiğini ileri süren bireyin, kural olarak olağan başvuru yollarını usulüne uygun biçimde tükettikten sonra başvurabildiği ikincil ve istisnai bir anayasal denetim mekanizması ve hukuki çaredir.[9] Kurumun, ihlalin tespiti ve giderimine yönelen sübjektif işlevi ile içtihat yoluyla anayasal düzenin korunmasına ve hak standartlarının gelişmesine hizmet eden objektif ve dönüştürücü işlevi birlikte bulunmaktadır.[10]

Türk hukukunda bireysel başvurunun anayasal temelini Anayasa'nın 148'inci maddesi, kanuni çerçevesini ise 6216 sayılı Kanun'un 45–51'inci maddeleri oluşturmaktadır. Anayasa'nın 90'ıncı maddesinin son fıkrası da usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesinden doğan uyuşmazlıklarda andlaşma hükümlerinin esas alınmasını öngörmektedir. Bu hükmün, AİHS standartlarını ulusal yargı bakımından sürekli bir referans çerçevesi hâline getirdiği söylenebilir.[11] AİHS'nin 13'üncü maddesi ise ulusal düzeyde ihlali gidermeye elverişli ve pratikte etkili başvuru yollarının bulunmasını gerektirmektedir.[12]

Bireysel başvurunun kapsamı, kamu gücü ve ortak koruma alanı üzerinden belirlenmektedir. Kamu gücü, devletin tek taraflı iradesiyle hukuki sonuç doğurma ve gerektiğinde zor kullanma yetkisini ifade eder.[13] İdarenin

---

9 Yunus Emre Yılmazoğlu, *Bireysel Başvuru Rehberi* (Adalet 2019) 121-125.; Yılmaz Akçil, 'Bireysel Başvuru Kararlarının Subjektif Ve Objektif Etkisinin İdari Yargı Yönünden İncelenmesi' (2022) 39 Anayasa Yargısı 1, 6.

10 Aydın (n 3) 126.; Cansu Korkmaz, 'Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Sonucunda Verdiği Kararların Medenî Usûl Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi' (2017) 1 Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi 215, 229.; Bahadır Kılınç, 'Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Anayasa Şikayeti Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği' (2008) 24 Anayasa Yargısı 17, 26-27.; Mellinghof (n 3) 47.; Ebru Karaman, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu* (On İki Levha 2013) 35.; Tolga Şirin, *Türkiye'de Anayasa Şikayeti: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Almanya Uygulaması ile Mukayeseli Bir İnceleme* (On İki Levha 2013). 67.; Hüseyin Ekinci ve Musa Sağlam, *66 Soruda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2012) 4.; Tahsin Erdinç, 'Karşılaştırmalı Olarak Türk Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı (Anayasa şikayeti)' (2015) 6(20) Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 87, 103.; Köroğlu Kaya, *Cezai Konularda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru* (3. Baskı, Seçkin 2017) 61-62.

11 Akyel (n 2) 68.

12 Blerton Sinani, 'Overview on the Legal Instruments of the Council of Europe in the Field of Administrative Law' (2019) 9 Tribuna Juridică 298, 302.

13 Terzioğlu (n 5) 49-50.

işlem, eylem ve ihmalleri başvurunun konusunu oluşturabilir.[14] Düzenleyici işlemlerden kaynaklanan ihlal iddiaları ise bu işlemlerin somut olayda uygulanması üzerinden inceleme konusu olabilir.[15] Olağan kanun yolları tüketilen yargı kararları da birer kamu gücü işlemi olarak denetime konu olmakta[16] ve uygulamada en sık karşılaşılan müdahale biçimini oluşturmaktadır.[17] Bununla birlikte yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemlere karşı doğrudan bireysel başvuru yapılamaz; AYM kararları ve Anayasa'nın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de başvurunun konusu olamaz.[18]

Özel hukuk kişilerinin kendi aralarındaki uyuşmazlıklar doğrudan bireysel başvurunun konusu değildir. Ancak bu uyuşmazlıkları çözen yargı kararlarının temel hak güvencelerine uygunluğu denetlenebilir.[19] Ayrıca özel kişilerin birbirlerinin haklarını ihlal ettiği durumlarda devletin koruma, denetleme, soruşturma ve etkili hukuki çare sağlama yükümlülüklerini yerine getirmemesi, kamu gücünden kaynaklanan bir ihlal olarak değerlendirilebilir.[20]

Konu bakımından kapsam, Anayasa'nın 148'inci maddesinin üçüncü fıkrası ve 6216 sayılı Kanun'un 45'inci maddesi uyarınca, Anayasa ile AİHS ve Türkiye'nin taraf olduğu ek protokollerin ortak koruma alanındaki haklarla sınırlıdır.[21] AYM'nin bazı durumlarda Anayasa'da açıkça adlandırılmamış koruma unsurlarını AİHM içtihadı ve özerk yorum çerçevesinde değerlendirmesi, bu alanın norm metinlerinin kelime düzeyindeki örtüşmesine indirgenemeyeceğini göstermektedir.[22]

---

[14] Ümit Kılınç, 'Anayasa Mahkemesi Önünde Bireysel Başvuru: Kabuledilebilirlik Kriterlerinin Uygulanması Konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile Uyum ve Uyumsuzluklar' (2013) 14 Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 623, 629.; Gündüz ve Aktaş kamu gücünden kaynaklanma kapsamının bireysel başvurunun niteliği bağlamında değerlendirilmesini eleştirmekte ve bu bağlamda düzenleyici işlemlerin kapsam dışında bırakılmasını anayasaya aykırı bulmaktadır. Bkz.: Fatma Ebru Gündüz ve Alkım Aktaş, 'Düzenleyici İşlemlere Karşı Bireysel Başvuru' (2017) 1 Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi *55*, 67.

[15] Akif Yıldırım, 'Mahkemenin Konu Bakımından Yetkisi (Ratione Materiae)' içerisinde Hüseyin Turan and Recep Kaplan (eds), *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2015) 61.

[16] Terzioğlu (n *5*) 51.; Ece Göztepe, *Anayasa Şikayeti* (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1998) 47-48.

[17] Aydın (n 3)139.

[18] Yıldırım (n 15) 70.

[19] Aydın (n 3) 140.

[20] Salim Küçük, 'Mahkemenin Kişi Bakımından Yetkisi (Ratione Personae)' içerisinde Hüseyin Turan and Recep Kaplan (eds), *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2015) 49.

[21] Yıldırım (n 15) 75.

[22] Abdurrahman Eren, 'Hukuki Yorum Yöntemleri Açısından Bireysel Başvuru Kararlarının Anayasanın Yorumuna Etkileri' *Anayasa Mahkemesi'nin 54. kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen "Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2016) 240.

Başvuru, şekli ön inceleme ve kabul edilebilirlik eşiklerinden geçerek esas incelemesine ulaşan bir usulî yapı içinde ele alınmaktadır.[23] Kabul edilebilirlik incelemesi, kurumun ikincil niteliğinin usulî görünümü olarak değerlendirilebilir.[24] Bu aşamada Mahkemenin yetkisi ve kabul edilebilirlik şartları incelenir;[25] özellikle etkili idari ve yargısal yolların usulüne uygun biçimde tüketilmesi gerekir.[26] Temel hak ihlali iddiasıyla temellendirilmeyen kanun yolu şikâyetleri ise açıkça dayanaktan yoksunluk nedeniyle kabul edilemez bulunabilir.[27]

Esas incelemesinde de Anayasa'nın 148'inci maddesinin dördüncü fıkrasındaki kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapma yasağı geçerlidir. Bu nedenle AYM, derece mahkemelerinin vakıa tespiti, delil değerlendirmesi ve hukuk kurallarını yorumlama faaliyetini kural olarak temyiz denetimi gibi ele almaz.[28] Bununla birlikte Mahkeme, bariz takdir hatası veya açık keyfilik durumunda bu hususları temel hak ihlali yönünden inceleyebilmektedir.[29]

İhlalin bir mahkeme kararından kaynaklandığı durumlarda dosyanın yeniden yargılama için ilgili mahkemeye gönderilmesi, ihlalin sonuçlarının giderilmesini sağlamaya yöneliktir.[30] Yeniden yargılamada hukuki yarar bulunmayan hâllerde tazminata hükmedilmesi veya genel mahkemelerde dava açılması yolunun gösterilmesi mümkündür.[31] Yapısal veya sistemik sorunlarda pilot karar usulüyle benzer ihlallerin tekrarlanmasının önlenmesi hedeflenmektedir.[32] Bu giderim yolları, kurumun sübjektif ve objektif işlevleri

---

23 David Harris and others, *Law of the European Convention on Human Rights* (3. Edition, Oxford University Press 2014) 43.; Tolga Şirin, 'Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Mekanizmasında Çelişmeli Yargılama Gerekliliği' (2024) 21(2) Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 137, 139.

24 Güzel (n 1) 504.

25 Kabul edilebilirlik kriterlerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: Tolga Şirin, *Bireysel Başvuru Usul Hukuku: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2018).

26 Hasan Tahsin Gökcan, 'Bireysel Başvuruda İkincillik İlkesi ve Denetim Yetkisinin Sınırları Sorunu' (2018) 135 Türkiye Barolar Birliği Dergisi 9, 32.

27 Salim Küçük, 'Açıkça Dayanaktan Yoksunluk' içerisinde Hüseyin Turan and Recep Kaplan (eds), *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2015) 190.

28 Ece Göztepe Çelebi, 'Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı' *Anayasa Mahkemesi'nin 54. kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen "Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2016) 105.; Gökcan (n 26) 35.; Küçük (n 27) 198.

29 Necati Gündüz ve Recep Gündüz Başvurusu, Başvuru No 2012/1027 (AYM, 12 Şubat 2013) 26§.; Murat Narman Başvurusu, Başvuru No: 2012/1137 (AYM, 2 Temmuz 2013) 48§.; Ramazan Aras Başvurusu, Başvuru No: 2012/239 (AYM, 2 Temmuz 2013) 49§.

30 Berkan Hamdemir, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru* (Seçkin 2015) 351.

31 Güzel (n 1) 521.

32 Turgut Baymuş ve Eray Acar, 'Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı Üzerine Bir Değerlendirme' (2023) 11 Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi 119, 125.

ile AYM ve derece mahkemeleri arasındaki işbölümünün değerlendirilmesinde önem taşımaktadır.

II. BİREYSEL BAŞVURUNUN NİTELİĞİ

Bireysel başvurunun Türk yargı sistemindeki yerini tayin edebilmek, kurumun normatif statüsünün, üstlendiği işlevlerin, inceleme standardının ve anayasal yargı işbölümü içindeki konumunun birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu bölümde söz konusu dört boyut, bireysel başvurunun diğer yargısal mekanizmalarla ilişkisi ve anayasal denetimin sınırları bakımından ele alınacaktır.

A. NORMATİF STATÜ BAKIMINDAN BİREYSEL BAŞVURUNUN NİTELİĞİ

Normatif statü ile burada, bireysel başvurunun yargı düzeni içinde hangi kurumsal kategoriye yerleştirileceği ve bu nitelendirmenin doğuracağı hukuki sonuçlar ifade edilmektedir. Kurumun dava ve kanun yolu gibi yerleşik usul hukuku kategorileriyle ne ölçüde açıklanabileceği sorusu, AYM'nin inceleme kapsamı ve derece yargısı karşısındaki konumu bakımından önem taşımaktadır.

Öğretide bu konuda üç yaklaşımın öne çıktığı görülmektedir: i) bireysel başvuruyu temel haklar bakımından tüketilmesi gereken "son iç hukuk yolu" olarak gören ve onu olağanüstü kanun yollarına yaklaştıran görüş;[33] ii) bireysel başvurunun anayasa hukukuna özgü bir "dava" olduğunu ve AYM'nin bu çerçevede ilk ve son derece mahkemesi gibi hareket ettiğini savunan görüş; [34] iii) başvurunun maddi anlamda yargısal olmakla birlikte usulî ve işlevsel

[33] Kılınç (n 10) 25.; Aydın (n 3), 126.; Burhan Kuzu, 'Türkiye için Anayasa Şikayeti Modeli Tartışma Panelinde Sunulan Tebliğ' (2004) 21 Anayasa Yargısı 248, 249.; İbrahim Çınar ve Sinan Çınar, 'Bireysel Başvurunun Ön İnceleme Usulü, Bireysel Başvuru Bürosunun Çalışma Sistemi İle Bu Aşamada Verilen İdari Ret Kararlarının Nitelikleri ve İtiraz Aşamaları' (2014) 4(4) Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi 263, 268.; Hakan Atasoy, 'Türk Hukukunda Bireysel Başvuru Yolu' (2012) 3(9) Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 71, 72.; Esra Uygun ve Adnan Gerçekin, 'Anayasa Mahkemesinin Vergilendirme Alanındaki Bireysel Başvuru Kararlarının Değerlendirilmesi' (2017) 29 Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 167, 169.; AYM'nin bazı kararlarında bireysel başvuruyu kanun yolu olarak nitelendiği görülmektedir. Bkz.: M.E. Başvurusu, Başvuru No: 2012/74 (AYM, 05 Mart 2013) 19§.; Bayram Gök Başvurusu, Başvuru No: 2012/946 (AYM, 26 Mart 2013) 18§.; İsmail Buğra İşlek Başvurusu, Başvuru No: 2013/1177 (AYM, 26 Mart 2013) 17§.; Halit Abdullah Başvurusu, Başvuru No: 2012/26 (AYM, 26 Mart 2013) 17§.; Ayşe Zıraman ve Cennet Yeşilyurt Başvurusu, Başvuru No: 2012/403 (AYM, 26 Mart 2013) 17§.; Doğan Kasadolu Başvurusu, Başvuru No: 2012/670 (AYM, 26 Mart 2013) 17§.

[34] Winfried Hassemer, 'Anayasa Mahkemelerinde Yapılanma: Almanya Raporu' (2004) 20(1) Anayasa Yargısı 26, 34.; Özcan Özbey, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı* (Adalet 2013) 71.; Şirin (n 10) 11.; Korkut Kanadoğlu, 'Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru: Mahkeme Kararlarının Denetiminin Kapsamı' (2013) Güncel Hukuk Dergisi 20, 20.; Abdurrahman Eren, *Anayasa Hukuku Dersleri,* (5. Baskı, Seçkin 2023) 1129.

olarak klasik kategorilere sığmadığını, bu nedenle "kendine özgü" bir "anayasal çare" (*constitutional remedy*) olduğunu ileri süren yaklaşım.[35]

Bu çerçevede önce kanun yolu ve dava nitelemelerinin imkânları ile sınırları değerlendirilecek, ardından bireysel başvurunun kendine özgü bir anayasal çare olarak kavranmasının gerekçeleri ortaya konulacaktır.

1. Kanun Yolu Olarak Nitelendirilebilirlik Sorunu

Bireysel başvuruyu kanun yolu olarak görme eğiliminin belirli bir cazibesi bulunduğu inkâr edilemez.[36] Bu cazibenin, kurumun ikincillik ilkesi gereği olağan başvuru yolları tüketildikten sonra devreye girmesi ve uygulamada "en son kapı" olarak algılanmasından kaynaklandığı söylenebilir.[37] Ne var ki "son iç hukuk yolu" söylemi, teknik anlamda "kanun yolu" kategorisiyle zorunlu olarak örtüşmemektedir. Bir yolun "son" olması, onun mahkemeler arasındaki hiyerarşik denetim zincirinin organik bir parçası olduğu anlamına gelmemektedir. Klasik kanun yollarında uyuşmazlık, taraflar arasındaki maddi hukuk ve usul hukukuna ilişkin ihtilafın çözümlenmesi hedefiyle hiyerarşik olarak daha üst bir yargı merciinin denetimine sunulmaktadır. İstinaf ve temyiz gibi kanun yollarında denetim, kural olarak vakıa tespiti, delil değerlendirmesi ve hukukun olaya uygulanması gibi yargı faaliyetlerinin hukuka uygunluğunu tespit ve temini üzerinde yoğunlaşmaktadır. Buna karşılık bireysel başvuru, kesinleşmiş bir işlem veya kararın hukuka uygunluğunu "yeniden" sınamak üzere değil, o durumun kamu gücü tarafından temel hak ve özgürlüklere aykırı bir sonuç üretip üretmediğini anayasal standartlar bakımından değerlendirmek üzere kurgulanmış bir anayasal denetim vasıtasıdır.[38] Özellikle müdahalenin kanundan veya kanunun yorumundan kaynaklandığı durumlarda, işlem ve

---

[35] Korkmaz (n 10) 223.; Hakan Pekcanıtez, 'Bireysel Başvuru Sonunda Verilen Kararların Medeni Yargıya Etkisi' (2018) 35 Anayasa Yargısı 73, 75.; Sergio Bartole, Nicola Lupo and Robert Schütze, *The Internationalisation of Constitutional Law: A View from the Venice Commission* (Hart Publishing 2020) 96.; Sinani (n 12) 231.; Yavuz Sabuncu ve Selin Esen Arnwine, 'Türkiye İçin Anayasa Şikâyeti Modeli Türkiye'de Bireysel Başvuru Yolu' (2004) 21 Anayasa Yargısı Dergisi 229, 230.;AYM'nin bazı kararlarında bireysel başvuruyu temel hak ve hürriyet ihlallerini önlemek için son ve olağanüstü bir anayasal çare olarak tanımladığı görülmektedir. Bkz.: Necati Gündüz ve Recep Gündüz Başvurusu, Başvuru No: 2012/1027 (AYM, 12 Şubat 2013) 20§.; Bilal Turan ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2013/1942 (AYM, 04 Aralık 2013) 49§.; AYM Genel Kurulu, E 2011/59, K 2012/34 (1 Mart 2012) 34.

[36] Bkz.: *supra* (n 33).

[37] Gökcan (n 26) 11.; Aydın (n 3) 125-126.; Bireysel başvurunun kabul edildiği anayasa değişikliği hakkındaki Kanun Teklifi görüşmeleri kapsamında oluşturulan Anayasa Komisyonu Raporunda da, bireysel başvurunun "olağanüstü bir kanun yolu" olduğu belirtilmektedir. Bkz. Feridun Yenisey, 'Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Kararlarının Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından Değerlendirilmesi: Tutuklama' *Anayasa Mahkemesi'nin 54. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen "Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2016) 214.; Tanör ve Yüzbaşıoğlu, olağan kanun yollarının tüketilmesinden sonra başvurulan bir yol olması sebebiyle bireysel başvurunun olağanüstü başvuru yolu olduğunu savunmaktadır. Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku* (20. Bası, Beta 2020) 538.

[38] İba ve Kılıç (1) 98.

karar kanun yolunun kendi iç dinamikleri içerisinde hukuka uygun olabilir ancak anayasal standartlar bakımından hak ihlali olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle bireysel başvuruyu sırf "son aşama" oluşu üzerinden kanun yolu silsilesine eklemlemek, kurumun hak ihlali denetimi merkezli tasarımını kavramsal olarak bulanıklaştırma riski taşımaktadır.

Kanun yolunun tipik yapısal özellikleri ile bireysel başvurunun işleyişi arasındaki uyumsuzluk da bu noktada belirginleşmektedir. Kanun yollarında kural olarak başvurulan merci, kararı veren mahkemenin hiyerarşik üstü olarak konumlanmakta ve bu hiyerarşi, yargısal denetimin doğası gereği uyuşmazlığın esası üzerinde daha geniş bir inceleme alanı açmaktadır. Oysa AYM, Yargıtay veya Danıştay gibi yüksek yargı mercilerinin üzerinde yer alan bir "üst mahkeme" olarak kabul edilmemektedir.[39] Görev alanı olarak AYM, uyuşmazlığın yargısal çözümünün hukuka uygunluğunun tespitinden ziyade anayasal hakların korunmasına yönelmiş farklı bir anayasal organdır. Bu nedenle bireysel başvuruda AYM'nin incelemesi, kural olarak derece mahkemelerinin vakıa tespiti, delil takdiri ve hukuk kurallarını yorumlama faaliyetini ikame eden bir denetim şeklinde yürütülmemelidir. AYM ancak bariz bir keyfilik veya anayasal bir hakkın ihlaline işaret eden nitelikte bir problem bulunması hâlinde bu alanlara temas edebilecektir. Bu sınırın varlığı, bireysel başvurunun kanun yolu denetiminden ayrıştığını gösteren temel ölçütlerden biridir ve makalenin ilerleyen kısmında ayrıntılandırılacak inceleme standardının da dogmatik temelini oluşturmaktadır.

Literatürde bireysel başvurunun "olağanüstü kanun yolu" olarak nitelenebileceğini ileri süren görüşlerin bulunması, kanaatimizce söz konusu uyumsuzluğu gidermekten ziyade çoğu kez yeni bir kavramsal güçlük doğurmaktadır. Zira olağanüstü kanun yolları, usul hukukunda istisnai nitelikleri nedeniyle kural olarak kanunda açık ve tahdidi biçimde düzenlenmektedir. Türk hukukunda da bu yolların varlığı ve kapsamı bakımından "açık düzenleme" ilkesi belirleyicidir. Ne 1982 Anayasası'nda ne de 6216 sayılı Kanun'da bireysel başvurunun olağanüstü bir kanun yolu olduğuna işaret eden açık bir ibare bulunmamaktadır. Dahası ceza muhakemesi bakımından olağanüstü kanun yollarının Ceza Muhakemesi Kanunu'nda (CMK) tahdidi olarak sayıldığı (m. 308-323) dikkate alındığında bireysel başvurunun bu sistematiğin "devamı" olarak değil, ondan farklı bir düzlemde, anayasal nitelikte bağımsız bir denetim mekanizması olarak kurulduğu daha açık biçimde ortaya çıkmaktadır.[40]

Bazı yazarlar, ikincillik ilkesi bağlamında, Anayasa'nın 148'inci maddesinin üçüncü fıkrasını tamamlayan 6216 sayılı Kanun'un 49'uncu maddesinin altıncı fıkrasında olağan–olağanüstü ayrımı yapılmadığını

---

[39] Göztepe Çelebi (n 28) 101.; karşı görüş için bkz.: Christos Giakoumopoulos, 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı ve Anayasa Mahkemelerinin Rolü' *Anayasa Mahkemesi'nin 54. kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen "Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2016) 36.

[40] Hukuk Muhakemeleri Kanununda (HMK) ve İdari Yargılama Usulü Kanununda (İYUK), CMK'daki gibi "olağanüstü kanun yolları" ibaresi açıkça kullanılmamakla birlikte olağan üstü kanun yolları tahdidi olarak sayılmıştır (HMK m. 374-381; İYUK m. 51-53).

belirterek kanun yolu kavramının daha geniş yorumlanması gerektiğini ileri sürmektedir.[41] Ancak başvurucunun etkili gördüğü için bizzat işlettiği bir yolun sonucunu beklemesinin aranması, olağanüstü yolların tüketilmesini genel bir zorunluluk hâline getiren bir kabul olarak okunmamalıdır. Nitekim AYM, Halit Abdullah kararında, karar düzeltme yolunu etkili ve sonuç almaya elverişli görerek bu yola başvuran kişinin, incelemenin sonucunu beklemeden talebinden feragat etmesini başvuru yollarının usulüne uygun tüketilmemesi olarak değerlendirmiştir.[42]

Kanun yolu kategorisiyle uyumsuzluk, Mahkemenin hiyerarşik konumu ve incelemenin kapsamının yanında bireysel başvuru kararlarının hukuki etkileri bakımından da ortaya çıkmaktadır. Klasik kanun yollarında üst mahkeme kararı bozabilir, düzelterek onaylayabilir veya kararı kaldırabilir; böylece doğrudan uyuşmazlığın nihai çözümüne müdahale edilir ve kararın varlığı ile icra kabiliyeti üzerinde sonuç doğuran bir yargısal tasarruf ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık bireysel başvuru, aleyhine başvurulan yargı kararının varlığını ve icra gücünü kendiliğinden ortadan kaldıran bir mekanizma olarak işlememektedir. İcrayı durdurmaya yönelik bir tedbir kararı verilmedikçe, bireysel başvurunun yapılması işlemin veya kararın icrailiğine etki etmemektedir.[43] Yine kanun yolu denetimi, somut uyuşmazlık bakımından verilen karar üzerinde doğrudan düzeltici bir etkiye sahip olabilirken, AYM'ye bireysel başvuru, ihlale yol açtığı ileri sürülen eylem, işlem veya kararın varlığı üzerinde kendiliğinden bir sonuç doğurmamaktadır. İhlal kararı verilmesi de ilgili işlemi veya kararı kendiliğinden iptal etmemektedir. AYM'nin ihlal tespit etmesi Anayasa'nın 153'üncü maddesinin son fıkrasına göre bu ihlali giderme yükümlülüğü doğuran icrai bir karar olarak okunabilse de kararların doğrudan ilgili işlemin hukuk âleminde ortadan kalkması şeklinde bir etkiye sahip olmadığı ortadadır.

İhlal tespiti hâlinde ihlale sebep hukuki işlemin hukuk aleminden kalkması, kararı veren makamın ihlali giderecek şekilde ikame bir karar vermesine bağlıdır. Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde ilgili işlem hukuk aleminde varlığını devam ettirmekle birlikte başvurucuya tazminat yoluyla veya genel mahkemelerde dava açılması yol gösterilerek giderim sağlanmaktadır. Bu yönüyle bireysel başvuru kararının etkisi, kanun yolunun "bozma/onama" tekniğinden ayrılmakta ve kurumun bir hak ihlali giderim mekanizması olarak tasarlandığını teyit etmektedir.[44]

---

41 Yenisey (n 27) 214.

42 Burada belirleyici olan, başvurucunun bu yolu etkili bir çare sayarak bizzat kullanmış olması ve başladığı süreci usulüne uygun tamamlaması gereğidir. Bkz.: Halit Abdullah Başvurusu (n 33) 21§.

43 Kunshugarov v Türkiye Başvurusu, Başvuru No: 60811/15 (AİHM, 14 Nisan 2025) 86§.

44 Karşılaştırmalı hukukta bazı örneklerde bireysel başvuru kararlarının doğrudan icra edilebilir bir "ilam" niteliği taşımaması da anayasa şikâyetinin kanun yolundan ziyade anayasal bir çare olarak kavranmasının yaygınlığını gösteren bir gözlem olarak kayda değer görülmelidir.

2. Dava Olarak Nitelendirilebilirlik Sorunu

Bireysel başvurunun normatif statü bakımından hukuki niteliğine ilişkin tartışmaların bir diğer odak noktası, bu kurumun teknik anlamda bir "dava" (*lawsuit*) olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceğidir.[45] İlk bakışta bu yaklaşımı destekleyen unsurlar bulunmaktadır. Bireysel başvuru, 6216 sayılı Kanun'un sistematiği içinde "yargılama usulleri" başlığı altında düzenlenmektedir. Başvuru, Mahkeme önünde usulî bir süreç içinde yürümekte ve nihayetinde hukuk düzeni bakımından bağlayıcı sonuçlar doğuran bir kararla sonuçlanmaktadır. Buna karşın, bireysel başvurunun klasik dava şemasına bütünüyle yerleştirilmesi, kurumun anayasal denetim mantığıyla kurulan özgün sınırlarını belirsizleştirme tehlikesi taşımaktadır. Bu nedenle, kanaatimizce dava nitelemesinin imkânı ve sınırları ile klasik dava yaklaşımının hangi noktalarda açıklayıcılığını ve tutarlılığını yitirdiği hususları birlikte değerlendirilmelidir.

Bireysel başvuruyu "anayasal dava" olarak gören yaklaşımın güçlü yönü, kurumun maddi anlamda yargısal bir faaliyet olmasıdır. Başvurunun AYM gibi yüksek bir yargı organı önünde yürütülmesi, hak arama özgürlüğünün somut bir aracı olarak işlemesi, belirli usul kuralları içinde ilerlemesi, kanunen hak ihlali incelemesine yönelik her türlü araştırma ve incelemenin yapılabilmesi, bilgi, belge ve delil talep edilebilmesi (6216 s. Kanun m. 49/3), kabul edilebilirlik kriterlerinin ve incelemesinin dava şartlarına ve davanın ön inceleme safhasına çok benzemesi gibi hususlar "dava" kavramının bazı unsurlarına işaret etmektedir. Ayrıca bireysel başvurunun nihayetinde kesin nitelikte bir kararla sonuçlanması ve bu kararın mahkemeler dâhil tüm makamlar bakımından sonuç doğurması davaya benzer bir "hüküm" etkisi göstermektedir. Bu çerçevede "anayasal dava" nitelemesinin, bireysel başvurunun basit bir idari başvuru değil; yargısal güvencelerle işleyen anayasa yargısı içerisinde bir anayasal koruma yolu olduğunu vurgulaması bakımından açıklayıcı bir değer taşıdığı söylenebilir.[46]

Bireysel başvuru "objektif hukukun bağımsız hakimler tarafından belli bir olaya uygulanması"[47] şeklinde maddi anlamda bir yargısal faaliyettir. Ancak bireysel başvurunun yargılama faaliyeti olması kurucu unsurları bakımından onu bütünüyle dava olarak nitelendirmeye imkân

---

[45] Bkz.: *supra* (n 34).

[46] AYM anayasal dava meselesini, kendi işlemlerinin somut norm denetiminde "mahkemede görülmekte olan dava" şartını sağlayıp sağlamadığını tespit ederken tartışmaktadır. Bu kapsamda siyasi parti kapatma davaları ve yüce divan yargılamaları teknik olarak dava niteliğinde kabul edilmektedir. Eren (n 34) 1129.; AYM'nin bireysel başvuruyu anayasal bir dava olarak görüp görmediğini ortaya koyan bir karar ise henüz verilmemiştir. Büyük Birlik Partisi ve diğerleri başvurusunda, başvuruya konu bazı kanuni düzenlemelerin Genel Kurula sevk edilerek iptal edilmesi talep edilmiştir. Ancak AYM başvuruyu kişi bakımından yetkisizlik gerekçesiyle kabul edilemez bulmuştur. Kararda bireysel başvuruda esnasında iptal taleplerinin dikkate alınıp alınmayacağı hususunun esas inceleme aşamasında incelenebilecek bir konu olduğu belirtilmiş ve değerlendirmeye alınmamıştır. Bkz.: Büyük Birlik Partisi ve diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2014/8842 (AYM, 6 Ocak 2015) 10§.

[47] Baki Kuru, Ramazan Arslan ve Ejder Yılmaz, *Medeni Usul Hukuku* (17. Baskı, Yetkin 2006) 58.

vermemektedir. "Çekişmeli yargının konusu davadır."[48] Dava "bir kimsenin Devlet makamları vasıtasıyla diğer birine hakkını tanıtabilmesi, onu hukuk kaidelerine riayete zorlayabilmesi" şeklinde tanımlanmaktadır.[49] Davada zıt menfaatleri temsil eden "davacı" ve "davalı" arasındaki çekişme, yargılama ilişkisinin temel eksenidir. Bireysel başvuruda ise bu anlamda bir "davalı" bulunmamaktadır. Başvurucu, hak ihlaline neden olduğu ileri sürülen kamu gücü işlem, eylem veya ihmaliyle ve bunun sonuçlarıyla karşı karşıyadır. 6216 sayılı Kanun gereği (m. 49/2) başvurunun bir örneğinin Adalet Bakanlığına gönderilmesi ve Bakanlığın gerekli hâllerde görüş bildirmesi Bakanlığı başvurunun tarafı yapmamaktadır.[50] Bakanlık, daha ziyade delil ve belgelerin tek elden toplanmasına, görüş ve bilgi akışının sağlanmasına ve kararların takibine yardımcı olan bir mekanizma olarak süreçte yer almaktadır. Bu nedenle bireysel başvuruda dava diyalektiğinin, tarafların eşit düzlemde iddia ve savunma üzerinden kurduğu çekişmeli yapının, tam anlamıyla işletildiğini söylemek güçtür.

Bireysel başvurunun çekişmeli yargı olmaması onu çekişmesiz yargı olarak nitelendirmeyi de mümkün kılmamaktadır. Zira bireysel başvuru çekişmesiz yargının bazı esaslı unsurlarıyla temelden ayrışmaktadır. Çekişmesiz yargıda bir hakkın ihlali iddiasından ziyade bir hakkın tespiti veya kullanımına ilişkin usulî aşamaların tamamlanması söz konusu iken bireysel başvuruda bir hakkın ihlali iddiası yargılamanın esasını teşkil etmektedir. Yine çekişmesiz yargılamada kural olarak verilen kararlar maddi anlamda kesin hüküm oluşturmazken AYM'nin bireysel başvuru dâhil tüm kararları kesindir.[51]

Bireysel başvuru talep ve uyuşmazlık konusu bakımından da klasik davadan ayrılmaktadır. Klasik davalar, taraflar arasındaki somut uyuşmazlığı maddi hukuk düzleminde esastan çözüme kavuşturmayı hedeflerken, bireysel başvurunun konusu kural olarak "uyuşmazlığın doğru çözülüp çözülmediği" değil, müdahalenin temel hak ve özgürlükler bakımından bir ihlal doğurup doğurmadığıdır. Bu yönüyle bireysel başvuru, taraflar arasındaki hukuki ilişkinin bütününü yeniden kurmak yerine, kesinleşmiş bir durumun anayasal güvenceler bakımından denetlenmesiyle sınırlı bir inceleme alanına sahiptir.

Bireysel başvuruyu "dava" kategorisine sığdırma çabasının, kurumun hem normatif altyapısındaki hem de işleyişindeki özgünlükleri yeterince açıklayamayacağı kanaatindeyiz. Bireysel başvuru, münhasıran kamu gücü kullanımından kaynaklanan ihlallere yönelmiştir. Kamu makamlarının işlemlerinin bireysel başvuruda denetlenebilmesi için de kural olarak ilgili idari ve yargısal başvuru yollarının tüketilmiş olması gerekmektedir. Bu, başvurunun klasik dava kavramından tamamen kopuk olmadığı; fakat davanın klasik "ilk elden çözüm" işlevine de sahip bulunmadığı hatta genellikle klasik dava sürecinin başvurunun konusunu teşkil ettiği anlamına gelmektedir. Zira bir uyuşmazlığın "dava" olarak esastan çözümlenmesi, çoğu zaman delil değerlendirmesini, maddi olguların hukuki nitelendirilmesini,

---

48 Ibid 258.

49 Mustafa Reşit Belgesay, *Dava Teorisi* (İstanbul Üniversitesi Yayınları 1943) 5.

50 Şirin (n 25) 242.

51 Çekişmesiz yargıya ilişkin daha geniş bilgi için bkz.: Baki Kuru, *Nizasız Kaza* (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1961).

mevzuatın yorumlanmasını ve uygulanmasını içeren geniş kapsamlı bir yargılamayı gerektirmektedir. Oysa AYM, bireysel başvuruda derece mahkemelerinin vakıa tespitlerini ve hukuk kurallarını yorumlama biçimini kural olarak ikame eden bir yargılama yapamamakta; inceleme, kural olarak bariz keyfilik bulunmadıkça bu alanlara girmeyen ve münhasıran anayasal standartlar üzerinden ihlal tespitine yönelen bir denetim olarak tasarlanmıştır. Bu nedenle kurumun dava olarak nitelendirilmesi, bireysel başvurunun dördüncü derece yasağını koruyan yapısal sınırlarını belirsizleştirebilecektir.

3. Kendine Özgü (*Sui Generis*) Anayasal Çare Olarak Bireysel Başvuru

Kanaatimizce bireysel başvurunun, hukuk sistemimizde kamu gücü tarafından temel hak ve özgürlükleri ihlal edilen bireylerin başvurabileceği ikincil nitelikte bir anayasal denetim aracı ve kendine özgü bir yargısal başvuru yolu olduğunu kabul etmek daha isabetlidir. Kurumun "kendine özgü" olarak nitelenmesi, yalnızca terminolojik bir tercih değildir. Bu nitelendirme bireysel başvurunun klasik dava ve kanun yolu kalıplarıyla tam olarak açıklanamayan normatif tasarımını ve işlevsel hedefini ifade etmektedir. Nitekim yukarıdaki başlıklarda tartışıldığı üzere bireysel başvuru, ne uyuşmazlığın esastan çözümünü üstlenen klasik bir dava tipine, ne de derece yargısı içinde hiyerarşik bir üst denetim sağlayan kanun yolu silsilesine bütünüyle yerleştirilebilmektedir. Kendine özgü anayasal çare nitelemesi, negatif tespitleri pozitif bir tanıma bağlayan dogmatik bir çerçeve kurma imkânı sağlayacaktır.

Bireysel başvurunun kendine özgü niteliğini açıklayan ilk unsur, onun derece yargısının organik bir devamı veya yeni bir temyiz derecesi olarak tasarlanmamış olmasıdır.[52] Bireysel başvuru, mevcut yargılama sisteminin içinde uyuşmazlığı yeniden gören bir mekanizma kurmak yerine, kesinleşmiş bir hukuki durumun temel haklar bakımından anayasal güvencelere uygunluğunu denetleyen ayrı bir anayasal güvence katmanı oluşturmaktadır. Bu nedenle Anayasa Mahkemesinin, bireysel başvuruda "ilk derece mahkemesi" ya da "temyiz mercii" sıfatıyla değil; anayasal standartları somut olay üzerinden uygulayan bir anayasa yargıcı ve hak yargıcı misyonuyla hareket ettiği söylenebilir.[53] Bu özerk konum, bireysel başvurunun "yargı hiyerarşisinde bir üst derece" başvurusu olmadığını; fakat "farklı bir denetim düzlemi" olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla nitelendirme tartışması hiyerarşik bir yerleşimden çok denetimin mahiyetine ilişkin olmalıdır.

İkinci unsur, kurumun çift yönlü işlevinde belirginleşmektedir. Bireysel başvuru, bir yandan başvurucu bakımından ihlalin tespiti ve giderimi yoluyla bireysel mağduriyeti ortadan kaldırmayı hedefleyen sübjektif bir işlev görmektedir. Öte yandan, kararların ortaya koyduğu hak yorumlarının standartlaştırıcı etkisi sayesinde, kamu gücünün temel haklara ilişkin sınırlarının somutlaşmasına ve hak koruma kültürünün bütün yargı düzeni içinde derinleşmesine hizmet eden objektif (dönüştürücü) bir işleve sahiptir.[54]

---

[52] Gökcan (n 26) 10.

[53] Kılınç (n 14) 625.

[54] Hazar (n 2) 6.

Bu iki işlevin birlikte bulunması sebebiyle, bireysel başvuru ne yalnızca "bireysel telafiye" indirgenebilir ne de klasik anlamda "genel normatif düzen kurma" işlevi taşımaktadır. Daha doğru bir ifadeyle, bireysel başvuruda bireysel giderim ile anayasal standart üretiminin aynı mekanizma içinde dengelenmesinin amaçlandığı söylenebilir.

Üçüncü unsur, denetimin standardında ortaya çıkmaktadır. Bireysel başvuruda ölçüt, genel bir "hukuka uygunluk" veya "yerindelik" denetimi değildir. Değerlendirmede müdahalenin temel haklar bakımından "anayasallık" sınırlarını aşıp aşmadığının tespiti esas alınmaktadır.[55] Bu nedenle Mahkeme, uyuşmazlığın hukuki olarak doğru çözümlenip çözümlenmediğini temyiz mantığıyla yeniden değerlendirememektedir. Somut olayda hakka yönelik müdahalenin anayasal güvenceler bakımından meşru, gerekli ve ölçülü olup olmadığını; ayrıca yargısal süreçte anayasal usul güvencelerinin korunup korunmadığını incelemektedir.[56] Bu çerçevede bireysel başvurunun kendine özgü niteliği, denetimin kapsamını daraltan dogmatik bir kaçınma değildir; denetimi hak merkezli bir standarda bağlayan ve incelemenin yönünü belirleyen kurucu bir unsurdur.

Bireysel başvurunun kendine özgü karakterini tamamlayan bir diğer ölçüt, ihlalin kaynağı bakımından "kamu gücü" şartının aranmasıdır. Bireysel başvuru, doğası gereği devletin bireyi kamu gücüne karşı koruması fikrine dayanmakta ve ihlalin bir kamu otoritesi faaliyetine bağlanabilir olmasını gerektirmektedir. Kamu gücü; yasama, yürütme ve yargı organlarının tamamını kapsayan, devletin tek taraflı irade açıklamasıyla hukuki sonuç doğurma ve gerektiğinde zor kullanma yetkisini ifade etmektedir.[57] Bu bağlamda mahkemelerin, idarenin ve yerinden yönetim kuruluşlarının işlem, eylem ve ihmalleri denetime konu olabilmektedir. Bu çerçevenin doğal sonucu olarak bireysel başvuru, özel hukuk kişilerinin kendi aralarındaki uyuşmazlıkları doğrudan denetleyen bir mekanizma değildir. Yatay ilişkilerden doğan ihtilaflarda ise, denetimin, idari ve yargısal süreçlerin ve kararların temel hak güvencelerini koruyup korumadığı üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.[58] Özel hukuk alanına ilişkin bu dolaylı yaklaşım, bireysel başvurunun "uyuşmazlığı çözmek" yerine "hak güvencelerini denetlemek" üzere tasarlanmış olmasının bir başka tezahürüdür.

Bireysel başvurunun kendine özgü karakterini tamamlayan son ölçüt ikincil nitelikte olmasıdır. İkincillik ilkesi kendisini, i) hak ihlali iddialarının çözümünde kural olarak derece mahkemelerinin yetkili olması kuralında ve ii) dördüncü derece yasağında göstermektedir.[59]

---

55 Korkmaz (n 10) 227.

56 Erdinç (n 10) 118.; Ekinci ve Sağlam (n 10) 18-19.

57 Terzioğlu (n 5) 49.

58 Esen Mepa ve diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2019/28945 (AYM, 18 Ocak 2022) 42-47§.; Caner Şafak Başvurusu, Başvuru No: 2024/41763 (AYM, 8 Temmuz 2025) 64-65§.

59 Hakan Çelikyay, 'Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarının "Başvuru Yollarının Tüketilmesi" Ölçütü Açısından Değerlendirilmesi' (2015) 73(1) İstanbul Hukuk Mecmuası 21, 23.

Öncelikle, hak ihlalini ortadan kaldırmaya ve etkilerini gidermeye "aslen" yetkili ve görevli merci derece mahkemeleridir. Ancak bireysel başvuruda çoğu zaman müdahalenin konusunu doğrudan mahkeme kararları oluşturmaktadır. Bazı durumlarda ise ihlal, mahkemelerin Anayasa'ya aykırı olduğu ileri sürülen kanun hükümlerini somut olayda uygulamasından kaynaklanmaktadır.

Bu durumda şu soru ortaya çıkmaktadır: Derece mahkemelerinin hak ihlalini gidermedeki birincil görevi, Anayasa'ya, kanuna ve hukuka uygun karar verme yükümlülüğüyle (Anayasa m. 138/1) nasıl bağdaştırılacaktır? Başka bir ifadeyle, Anayasa'ya aykırılık sonucu doğuracak bir kanunun uygulanmaması durumunda da derece mahkemeleri, ihlalin giderilmesinde asli yetkili ve görevli organ olarak yükümlülük altında mıdır? Kanaatimizce bireysel başvuruda ikincillik ilkesi, genel mahkemelere de temel hak ve hürriyetlerin korunması bakımından asli bir anayasal değerlendirme görevi ve sorumluluğu yüklemektedir. Kanunun anayasadan kaynaklanan bir hakkı ihlal ettiği sonucuna ulaşan mahkemenin, ihlali somut uyuşmazlık boyutuna taşımamak için kanunu uygulamaması derece mahkemelerinin temel hak ihlallerini önleme ve giderme asli görevinin bir zorunlu sonucudur. Genel mahkemeler bu görevi Anayasa'nın 90'ıncı maddesinin son fıkrasında öngörülen mekanizma ile yerine getirebilirler. Davada uygulanacak kanunun uygulanması, bireysel başvurunun konusuna giren ortak koruma alanındaki bir hakkı ihlal etmesi halinde, Anayasa'nın 90'ıncı maddesinin öngördüğü "usulüne göre yürürlüğe girmiş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi" durumu meydana gelecektir. Bu durumun sebep olduğu uyuşmazlığın çözümünde Anayasa'nın amir hükmü gereği ilgili mahkemenin andlaşma hükümlerini esas alması gerekmektedir.[60]

Anayasa'nın 90'ıncı maddesinin son fıkrasının ikincillik ilkesi ile birlikte işleyişinden doğan bu yapı, "hak eksenli yaygın denetim" olarak adlandırılabilir. Bu kavram, bireysel başvurunun ikincil konumuna karşılık hak koruma sorumluluğunun genel mahkemelere yayılmasını ve bu sorumluluğun kanun–andlaşma çatışmasını çözme yükümlülüğüyle somutlaşmasını ifade etmektedir. Buradaki yaygınlık, derece mahkemelerine kanunu iptal etme veya sırf Anayasa'ya aykırı buldukları için her durumda uygulamama yetkisi tanındığı anlamına gelmemektedir. Denetimin sonucu, 90'ıncı maddenin son fıkrasındaki koşullar gerçekleştiğinde somut uyuşmazlıkta andlaşma hükmüne uygulama ödevi ve imkanı tanınmasıdır; Anayasa'nın 152'nci maddesindeki itiraz yolunun işlevi saklıdır. Bu nedenle kanaatimizce, bireysel başvurunun ikincilliği ilkesi ve Anayasa'nın 90'ıncı maddesi birlikte okunduğunda, Türk hukuk sisteminde ortak koruma alanındaki haklar bakımından, temel hak ve hürriyetlerin anayasa uygunluğunun denetimine özgü bir çeşit genel mahkeme sisteminin yapısal olarak kurulduğu söylenebilir. Bireysel başvurunun kendine özgü anayasal çare niteliği de bu işbölümü içinde anlam kazanmaktadır.

[60] Anayasa m. 90/son kapsamında andlaşma hükümlerine uygulama önceliği tanınması bakımından bkz.: Sevim Akat Eşki Başvurusu, Başvuru No: 2013/2187 (AYM Birinci Bölüm, 19 Aralık 2013) 44-47§.

İkincillik ilkesinin bir diğer görünümü olan "anayasal dördüncü derece yasağı" bireysel başvurunun dogmatik sınırını en belirgin biçimde ortaya koyan normatif çerçevelerden biridir. Anayasa'nın 148'inci maddesinin dördüncü fıkrası ve 6216 sayılı Kanun'un 49'uncu maddesinin altıncı fıkrası, bireysel başvuruda kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılmasını yasaklamaktadır. Bu bağlamda delil takdiri, maddi vakıa tespiti ve uygulanacak hukuk kurallarının belirlenmesi ve yorumlanması kural olarak derece yargısının alanında bırakılmaktadır. Bu alanlara ilişkin bir sorun, ancak adaleti ve sağduyuyu hiçe sayan nitelikte bariz bir takdir hatası veya açıkça keyfilik düzeyine ulaşıyor ve bu nedenle temel hak güvencelerini etkisiz kılıyorsa, anayasal hak ihlali iddiasının parçası haline gelebilecektir.[61] Bu ayrım, bireysel başvurunun diğer yargısal başvuru yollarından farkını "maddi adillik/hukuka uygunluk–usulî adillik" gibi keskin bir ikiliğe indirgemeden, daha isabetli bir çerçevede kurmayı mümkün kılmaktadır.[62] Kanun yolu denetimi kural olarak uyuşmazlığın hukukî doğruluğu üzerinde yoğunlaşırken, bireysel başvuru denetimi uyuşmazlığın haklar bakımından anayasal güvencelere uygunluğunu esas almaktadır. Bu uygunluk denetimi kimi zaman usul güvenceleri üzerinden, kimi zaman da hakka yönelik müdahalenin anayasal sınırları üzerinden yürütülmektedir.

Sonuç olarak bireysel başvuru, hukuk düzeninde ikincil işleyen ve istisnai durumlarda devreye giren bir "anayasal emniyet supabı" olarak kavranabilir. Kurumun dogmatik iskeleti, kamu gücünün anayasal sınırlarının denetlenmesine dayanan hak ihlali odaklı yaklaşım; temel hakların hem sübjektif giderim hem de objektif standart üretimi boyutuyla korunması ve derece mahkemelerinin kararlarını anayasal standartlar üzerinden filtreleyen, ancak onların yerine geçmeyen kendine özgü denetim karakteri üzerinden kuruludur. Bu pozitif tanım, bireysel başvurunun normatif statüsünü "ne değildir?" ve "hangi anayasal mantıkla işler?" sorularını birlikte ele alarak açıklığa kavuşturmakta; bir sonraki aşamada kurumun işlev ve inceleme standardı bakımından daha ayrıntılı çözümlemesine sistematik bir geçiş zemini sağlamaktadır.

B. İŞLEV BAKIMINDAN BİREYSEL BAŞVURUNUN NİTELİĞİ

Kanaatimizce bireysel başvurunun hukuki niteliği, normatif statüsü yanında hangi işlevleri yerine getirmek üzere tasarlandığı ve uygulamada hangi etkileri ürettiği üzerinden de incelenmelidir. İşlev bakımından nitelik, kurumun hak koruma düzenindeki yerini ve kamu gücü üzerinde doğurduğu sonuçları açıklamaktadır.

Bu bölümde işlev analizi, birbirini tamamlayan üç katmanda ele alınacaktır. Sübjektif işlev, ihlalin tespiti ve "eski hâlin iadesi" (*restitutio in integrum*) hedefi doğrultusunda, yeniden yargılama ve/veya tazminat gibi araçlarla başvurucunun somut mağduriyetinin giderilmesine yönelmektedir. Objektif işlev ise anayasal hak standartlarının otantik yorumu, derece

---

[61] Kenan Özteriş Başvurusu, Başvuru No: 2012/989 (AYM, 19 Aralık 2013) 63-65§.; Hak ihlaline dayak gösterine müdahalenin bir mahkeme kararı olması halinde dördüncü derece yasağından kaynaklı ortaya çıkan meseleler aşağıda "anayasal mesele eşiği" ve devamı başlıkları altında ayrıntılı şeklide ele alınmaktadır. Bkz.: *infra* (n 91).

[62] Gökcan (n 26) 21.; Küçük (n 27) 197.

mahkemeleri ve idare üzerindeki rehberlik ve standartlaştırma etkisi ile tekrarlayan ihlallerin kaynağındaki yapısal sorunlara çözüm üretme kapasitesini ifade etmektedir. Ulusal insan hakları koruma işlevi de bireysel başvurunun etkili bir iç hukuk yolu olarak AİHS sistemiyle ilişkisini, ikincillik ilkesi ve diğer ulusal hak koruma mekanizmaları çerçevesinde ele almaktadır.

Bireysel başvurunun telafi edici ve dönüştürücü yönleri ile ulusal koruma rolünün birlikte değerlendirilmesi, izleyen inceleme standardı tartışmasına zemin hazırlamaktadır. Zira AYM'nin hangi ölçüde müdahale edebileceği, kurumun yerine getirmesi beklenen işlevlerle bağlantılıdır.

1. Bireysel Başvurunun Subjektif İşlevi

Bireysel başvurunun sübjektif işlevi, kamu gücü kullanımından kaynaklanan temel hak ve özgürlük ihlallerinde başvurucunun bireysel mağduriyetinin somut olarak giderilmesini ve ihlalin hukuki ve fiilî sonuçlarının mümkün olduğunca ortadan kaldırılmasını hedefleyen anayasal çare niteliğini ifade etmektedir. Bu işlev başvuruyu, soyut normlar üzerinden ihlali tespit eden bir denetim tekniği olmaktan çıkararak, hak arama özgürlüğünün doğrudan sonuç üreten ve telafi edici bir uzantısı hâline getirmektedir.

Sübjektif işlevin merkezinde, somut olayda hak ihlalinin belirlenmesi ve bu ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılmasına yönelik uygun giderim yolunun tayini yer almaktadır.[63] Eski hâlin iadesi ilkesinin, giderimin yönünü belirleyen temel referans olduğu söylenebilir. Hedef, başvurucunun ihlal hiç gerçekleşmemiş olsaydı bulunacağı duruma mümkün olduğunca yaklaştırılmasıdır.[64] AYM esas inceleme sonucunda ihlal tespit ettiğinde, ihlalin kaynağına göre farklı araçlarla bu ilkeyi somutlaştırmakta ve giderim çerçevesini belirlemektedir.

İhlalin bir mahkeme kararından kaynaklandığı hâllerde giderimin temel aracı, genellikle yeniden yargılamadır. Yeniden yargılama, görünüşte usul hukukundaki "yargılamanın yenilenmesi" kurumunu çağrıştırsa da bireysel başvuru bağlamında aynı kategoriye indirgenemeyecek bir karakter taşımaktadır. Zira burada yeniden yargılama, başvurucunun ihlal kararını ileri sürerek "olağanüstü kanun yolu" işletmesi şeklinde değil, AYM'nin ihlal tespiti üzerine ihlalin sonuçlarını ortadan kaldırmak amacıyla ilgili mahkemenin dosyayı ivedi şekilde yeniden ele almasını zorunlu kılan bir giderim tekniği olarak ortaya çıkmaktadır.[65] Bu nedenle ilgili mahkemenin, ihlalin giderilmesine elverişli biçimde ve ivedilikle yeniden karar verme yükümlülüğü, sübjektif işlevin pratikte etkili olup olmadığını belirleyen bir unsurdur.

Yeniden yargılamanın hukuki yarar sağlamadığı veya ihlalin bu yolla giderilemediği durumlarda, sübjektif işlev tazminat yoluyla

---

63 Akçil (n 9) 8.

64 Akyel (n 2) 80.; Mehmet Doğan Başvurusu, Başvuru No: 2014/8875 (AYM Genel Kurul, 7 Haziran 2018) *55-57*§.

65 Güzel (n 1) 520.; Yeniden yargılamanın niteliği ve benzer kurumlardan farkı "İhlalin Giderilmesi: Yeniden Yargılama ve Sınırları" başlığı altında daha ayrıntılı şeklide ele alınmaktadır. Bkz.: *infra* (n 131-133) ve ilgili metin.

somutlaşabilmektedir.[66] Bu hâlde AYM, başvurucu lehine tazminata hükmedebilmektedir. Maddi tazminat bakımından ihlal ile zarar arasında doğrudan illiyet bağı aranması, tazminatın telafi edici niteliğinin doğal bir sonucudur.[67] İhlalin idari bir işlem, eylem veya ihmalden kaynaklandığı hâllerde ise giderim, ihlalin durdurulması ya da sonuçlarının ortadan kaldırılmasına yönelik olabilir. Ancak bu durum, AYM'nin idarenin yerine geçerek yerindelik denetimi yapması veya doğrudan idari işlem tesis etmesi anlamına gelmemektedir.[68] Yine tazminat miktarının tespiti ayrıntılı bir inceleme gerektiriyorsa, AYM'nin doğrudan miktar belirlemek yerine başvurucuyu genel mahkemelerde dava açmaya yönlendirmesi de sübjektif işlevin telafi hedefini koruyan tamamlayıcı bir yöntemdir.

Bireysel başvurunun bu giderim mantığı, kurumu kanun yollarından yapısal olarak ayıran bir noktaya da işaret etmektedir. Zira istinaf ve temyiz gibi kanun yolları, kural olarak kararın hukuka uygunluğu ve uyuşmazlığın doğru çözümlenip çözümlenmediği üzerinde yoğunlaşırken; bireysel başvuruda denetimin odağı, hak ihlalinden kaynaklanan mağduriyetin giderilmesidir.

2. Bireysel Başvurunun Objektif İşlevi

Bireysel başvuru, başvurucunun somut mağduriyetini gidermeyi hedefleyen sübjektif işlevinin yanında, anayasal hakların kapsamını somut olaylar üzerinden belirleyen, hukuk düzenini anayasallaştıran ve kamu gücünü anayasal sınırlara uyum göstermeye zorlayan objektif (nesnel) bir işleve sahiptir.[69] Bu objektif işlev, bireysel başvuru kurumuna hak eksenli anayasal standartları geliştiren ve yargı pratiğine yön veren bir "anayasal standart koyucu" kimlik kazandırmaktadır.[70] Bu bağlamda objektif işlev, bireysel başvurunun hukuki niteliğini telafi edici yönü ve sistem düzeyindeki dönüştürücü kapasitesiyle açıklayan kurucu bir unsur olarak tanımlanabilir.

Objektif işlevin ilk görünümü, yargı sisteminde hak eksenli (*right-based*) yorumun yerleşmesine yönelik rehberlik etkisinde ortaya çıkmaktadır.[71] Bu rehberlik etkisi, başvurucunun dosyasına ilişkin çözümün yanında, derece mahkemeleri ve idari makamlar için bir yorum çerçevesi oluşturmaktadır. AYM'nin bireysel başvuru yoluyla geliştirdiği "Anayasa'ya uygun yorum" çerçevesi, yasa hükümlerinin hangi yorumunun temel hak güvenceleriyle uyumlu olduğunu somutlaştırmakta ve yargısal yorum tercihinde belirleyici

---

66 Sibel İnceoğlu, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Türkiye ve Latin Modelleri* (On İki Levha 2017) 293.

67 Akçil (n 9) 8.; İlliyet bağının başvurucu tarafından ilgili bilgi ve belgelerle ispatlanması gerekmektedir. Bkz.: Hüseyin Santalu Başvurusu, Başvuru No: 2018/24701 (AYM, 16 Haziran 2021) 63§.

68 Akyel (n 2) 80.; Akçil (n 9) 17.

69 Objektif işlev AYM tarafından "Anayasa'nın temel hak ve özgürlükleri düzenleyen hükümlerini yorumlamak ve bunların uygulanmasını gözetmek" şeklinde tanımlanmaktadır. Bkz.: K.V. Başvurusu, Başvuru No: 2014/2293 (AYM Genel Kurul, 01 Aralık 2016) 52§.

70 Akçil (n 9) 26.

71 Akyel (n 2) 66.; İnceoğlu (n 7) 7.

bir rol oynamaktadır.[72] AYM bu etkinin, bireysel başvurunun ikincillik ilkesine dayalı tasarımıyla ön plana çıktığını kabul etmektedir. Zira hakların korunması görevi öncelikle derece mahkemelerine ait olduğundan, bu etki, derece mahkemelerini hak odaklı değerlendirme yapmaya ve anayasal ölçütleri yargı tekniğinde içselleştirmeye zorlayan bir "anayasal farkındalık" oluşturacaktır.[73] Bu bağlamda, hâkim ve savcıların AYM ve AİHM nezdinde ihlali önleyip önlemedikleri veya ihlale sebebiyet verip vermedikleri ölçütünün değerlendirmeye dâhil edilmesinin, AYM içtihatlarının pratikte "objektifleştirilmesini" özendiren bir araç olarak işlev gördüğü kabul edilmektedir.[74]

Bireysel başvuru kararları somut uyuşmazlıkta bireysel giderim sağlarken (*inter partes* etki), karar gerekçelerinde geliştirilen ilke ve standartlar fiilen sistem genelinde standart koyucu bir etki oluşturmaktadır. Bu çerçevede AYM'nin otantik yorum yetkisine (*res interpretata*) sahip olduğu fikrinin kuvvet kazanması, Mahkeme'nin bir dosyada ortaya koyduğu standartların başka dosyalar bakımından da ikna edici ve yönlendirici bir ağırlık kazanmasını sağlamaktadır.[75] Böylece bireysel başvuru kararları, benzer durumlar için hukuki argümantasyon kalıplarını şekillendiren bir referans üretmektedir.[76] Alman hukukundan mülhem "genel eğitim etkisi" (*Allgemeine Erziehungswirkung*) ise bu dönüşümün daha geniş toplumsal ve kurumsal boyutunu ifade etmektedir. Buna göre, hakların somutlaşması, bireylerin hak bilincini güçlendirirken idarenin ve yargının daha titiz bir hak uygulaması geliştirmesini teşvik edecektir.[77]

Bununla birlikte kanaatimizce bireysel başvurunun etki alanının çok geniş yorumlanması bazı sakıncalar doğurabilir. Bireysel başvuru kararlarının gereğinden fazla müdahaleci veya belirleyici biçimde diğer hukuk alanlarına taşınması; medeni hukuk, ticaret hukuku ve ceza hukuku gibi anayasa hukukundan çok daha eski ve köklü hukuk disiplinlerinin kendi teorik yapılarını, özgün kurumlar arası ilişkiler bütününü, bilgi üretme mekanizmalarını ve iç sistematik bütünlüklerini zayıflatabilir. Bu durum, yargı kollarının bireysel başvuru kararlarında geliştirilen ilke ve standartlara karşı direnç geliştirmesine sebep olabilir.[78] Bu nedenle, bireysel başvurunun

---

72 Hazar (n 2) 13.

73 K.V. Başvurusu (n 69) 53§.

74 Şirin (n 25) 7.; Murat Şen, 'Başvuru Yollarının Tüketilmesi Kuralı' içerisinde Hüseyin Turan ve Recep Kaplan (eds), *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2015) 85.; Aydın Gülan, 'Bireysel Başvuru Kararlarının Türk İdari Yargı Sistemine Etkisi' (2018) 35 Anayasa Yargısı 105, 115.; Akçil (n 9) 27.

75 Hazar (n 2) 12.

76 AYM'nin ifade özgürlüğü, mülkiyet hakkı veya adil yargılanma gibi alanlarda geliştirdiği "kanunilik, meşru amaç ve demokratik toplumda gereklilik/ölçülülük aşamalarına dayanan üç aşamalı analiz" gibi standart testlerin derece mahkemelerince doğrudan kullanılmaya başlanmasının, objektif işlevin yargısal pratikteki en ölçülebilir sonuçlarından birini oluşturduğu söylenebilir.

77 Hazar (n 2) 15.; Şirin (n 10) 69.

78 AYM bireysel başvuru kararlarının sonuçlarını ve kararların dayandığı anayasal gerekçeleri, derece mahkemelerinin kendi kararlarına yansıtma konusunda

objektif etkisinin, AYM ile diğer yargı kolları arasında çatışmacı veya tek yönlü bir belirleme ilişkisi şeklinde değil, hak ihlallerini birlikte gidermeye yönelik bir iş birliği ve yargısal diyalog mantığı çerçevesinde ele alınması önem taşımaktadır.

Objektif işlevin en somut ve kurumsal tezahürlerinden birinin, tekrar eden ihlallerin kaynağındaki yapısal sorunların tespit edilmesi ve sistemik çözümlere yön verilmesi olduğu söylenebilir. İhlalin münferit bir hata değil, mevzuattaki bir boşluk ya da yerleşik bir idari uygulama gibi yapısal bir nedenden kaynaklandığı durumlarda pilot karar usulü, bireysel başvurunun dönüştürücü kapasitesini ortaya koyan bir araçtır. Bu usulde benzer başvuruların incelenmesinin ertelenebilmesi ve ilgili mercilere sorunu çözmeleri için süre tanınması, başvurunun taraflarını ve somut vakıanın şartlarını aşan ve ihlalin üretildiği yapısal kaynağı hedef alan objektif bir niteliği yansıtmaktadır. İhlalin doğrudan yasadan kaynaklandığı durumlarda da AYM'nin sorunu yasama organına bildirmesi, normatif dönüşümün zeminini hazırlayan objektif bir etki olarak okunabilir.[79]

3. AYM'ye Bireysel Başvurunun Ulusal İnsan Hakları Koruma İşlevi

Bireysel başvuru, Türk hukuk sisteminde temel hak ve özgürlüklerin korunması için öngörülmüş ikincil ve istisnai nitelikte "ulusal" ve "yargısal" bir denetim mekanizmasıdır. Kurum, kamu gücünün kullanımından kaynaklanan hak ihlallerinin ulusal düzeyde tespit edilip giderilmesini hedefleyen bir "anayasal emniyet supabı" olarak işlemekte ve bu yönüyle 1982 Anayasası'nın 2'nci maddesinde ifadesini bulan "insan haklarına saygılı hukuk devleti" ilkesinin somut bir yansımasını oluşturmaktadır.[80] Bireysel başvurunun ulusal insan hakları koruma işlevi, bireye başka bir kurumsal aracılık olmaksızın Anayasa Mahkemesine doğrudan erişim imkânı sağlamakta; kesinleşmiş işlem ve kararların temel hak güvenceleri bakımından ulusal düzeyde yeniden değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır.[81]

Bu ulusal koruma işlevi, AİHM sistemiyle kurulan işlevsel bağ nedeniyle ayrıca bölgesel insan hakları koruma mimarisi içinde değerlendirilmelidir.[82] AİHS'te ikincillik ilkesi gereği, hakların korunmasında birincil sorumluluk ulusal makamlara aittir. Bu nedenle, ulusal düzeyde etkili bir giderim sağlanamadığında AİHS denetimi devreye girecektir.[83] Bu çerçevede AİHM'in

---

gösterebilecekleri açık veya örtülü direnç, sistemin işleyişi bakımından en önemli sorun alanlarından birini oluşturmaktadır. Göztepe Çelebi (n 28) 94.

79 Sınır dışı edilme süreçlerindeki hak ihlalleri üzerine verilen pilot karar üzerine başlatılan 7196 sayılı Kanunun değişikliği süreci, pilot karar uygulamasının objektif işlevinin yasama düzlemindeki yansımalarından biri olarak görülebilir. Bkz.: Hazar (n 2) 17.

80 Akçil (n 9) 4.

81 Korkmaz (n 10) 217.

82 Akyel (n 2) 66.

83 Işıl Karataş, 'Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri' *Anayasa Mahkemesi'nin 54. kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen "Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2016) 15.; Demopoulos

takdir marjı (*margin of appreciation*)[84] yaklaşımı, ulusal makamların hakları yorumlama ve uygulama alanına belirli bir hareket serbestisi tanırken; iç hukukta bir anayasal şikâyet mekanizmasının ihdası, ulusal düzeyde hak standartlarını yükselterek ihlallerin Strasbourg'a taşınmadan önce giderilebilmesini hedefleyen bir "etkili iç hukuk yolu" tasarımına dayanmaktadır.[85] Nitekim AİHM'in Hasan Uzun/Türkiye kararıyla bu yolun tüketilmesi gereken etkili bir iç hukuk yolu olarak kabul edilmesi,[86] AYM'ye bireysel başvurunun ulusal koruma işlevine hem iç hukuk hem de Sözleşme sisteminin bütünlüğü açısından kurucu bir yer kazandırmaktadır. Bu nedenle AYM'ye başvuru ile AİHM'ye başvuru arasındaki fark belirginleşmektedir. AYM'ye bireysel başvuru ulusal düzeyde doğrudan bağlayıcı giderim üreten, AİHM'ye bireysel başvuru ise uluslararası düzeyde denetim yapan ve giderim yönteminde devlete belirli bir seçim alanı bırakabilen iki farklı hak koruma mekanizması olarak okunmalıdır.[87]

Ulusal insan hakları koruma işlevi, AYM'ye bireysel başvuruyu Türkiye'deki diğer koruma mekanizmalarıyla birlikte düşünmeyi de gerektirmektedir. Yargısal düzlemde bireysel başvuru, mahkeme kararları ve idari işlemleri anayasal standartlar bakımından denetleyen, kararları kesin ve bağlayıcı olan en etkili koruma mekanizmalarından biridir. Ancak bu yargısal mekanizmanın yanı sıra, ulusal düzeyde yarı-yargısal ve idari başka hak koruma mekanizmalarının da kurulduğu görülmektedir.[88] İdari ve yarı-yargısal düzlemde Kamu Denetçiliği Kurumu idarenin işleyişini hakkaniyet ve iyi yönetim ilkeleri bakımından inceleyerek tavsiye niteliğinde kararlar verirken, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) özellikle ayrımcılıkla mücadele ve insan haklarının korunması odağında idari koruma sağlamaktadır. Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu da bilgi edinme başvurularına ilişkin itirazları incelemektedir. Yasama denetimi bakımından ise Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesindeki Dilekçe Komisyonu ve İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, bu korumayı tamamlayan denetim kanallarını oluşturmaktadır. Bu mekanizmalar özellikle bireysel başvuru denetimi kapsamı dışındaki alanlar için idari ve yarı-yargısal birer başvuru imkânı

---

ve Diğerleri v. Türkiye Başvurusu, Başvuru No: 46113/99 (AİHM Büyük Daire, 1 Mart 2010) 69§.; Vuçkoviç ve Diğerleri v Sırbistan Başvurusu, Başvuru No: 17153/11 (AİHM, 25 Mart 2014) 69§.; Kudła v. Polonya Başvurusu, Başvuru No: 30210/96 (AİHM, 26 Ekim 2000) 152§.

Takdir marjı doktrini, ulusal makamların hak ve özgürlüklere ilişkin değerlendirmelerinde somut davanın bağlamını ve ülkeye özgü koşulları dikkate alabilmelerini sağlar. Ancak bu doktrin, devletlere sınırsız bir hareket alanı tanımaz. AİHS sisteminin ortak demokratik standartlar oluşturma amacı karşısında, ulusal makamların takdir yetkisini Sözleşme ile bağdaşmayacak şekilde kullanıp kullanmadıkları denetlenmelidir. Gökcan (n 26) 18.; Takdir marjına ilişkin geniş bilgi için bkz.: Tolga Şirin, 'Takdir Marjı Doktrini ve Türkiye Anayasa Mahkemesi Açısından Anlamı' (2013) 2(4) Anayasa Hukuku Dergisi 359.

85 Kılınç (n 14) 625-626.

86 Hasan Uzun v. Türkiye Başvurusu, Başvuru No: 10755/13 (AİHM, 30 Nisan 2013) 54-70§.

87 Akyel (n 2) 62.

88 Sinan Çınar, 'İdari Yargı Mercilerince Verilen Kararlara Karşı Yapılan Bireysel Başvurularda Başvuru Süresi' (2015) 118 Türkiye Barolar Birliği Dergisi 51, 58-59.; Akyel (n 2) 59.

sunmaktadır.[89] Böylece bireysel başvurunun ulusal koruma sisteminde, farklı kurumsal mekanizmaları tamamlayan ve özellikle yargısal düzlemde "son sözü" anayasal standartlar adına söyleyen bir işlev gördüğü söylenebilir.

C. İNCELEME STANDARDI BAKIMINDAN BİREYSEL BAŞVURUNUN NİTELİĞİ

İnceleme standardı, bireysel başvurunun normatif statüsünü ve işlevini somutlaştırarak AYM'nin mahkeme kararlarında neyi, ne ölçüde ve hangi koşullarda inceleyebileceğini açıklamaktadır. Burada temel mesele, kanun yolu şikâyeti olarak dışarıda bırakılacak iddialar ile anayasal denetimi gerektiren hak ihlali iddiaları arasındaki sınırdır. Bu sınır, kurumun hak koruma işlevi ile "süper temyiz" incelemesi arasındaki ayrımı belirlemektedir.

Anayasa'nın 148'inci maddesinin dördüncü fıkrası ve 6216 sayılı Kanun'un 49'uncu maddesinin altıncı fıkrasındaki "kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz" kuralı, vakıa tespiti, delil takdiri ve salt hukuki isabet tartışmalarının temyiz gibi ele alınmasını yasaklamaktadır. Buna karşılık "anayasal mesele" eşiği, açık keyfilik, bariz takdir hatası, öngörülemez yorum ve gerekçesizlik gibi durumlarda hak korumasına yönelik istisnai müdahalenin sınırlarını belirlemektedir. İnceleme standardı, bu iki yönüyle, temel hakların korunmasını mümkün kılan ve derece mahkemelerinin yerine geçilmesini önleyen bir "anayasal yoğunluk ayarı" olarak değerlendirilebilir.

Bu bölümde önce dördüncü derece yasağı ile anayasal mesele eşiği, ardından delil değerlendirmesine ve kanun yorumuna müdahalenin sınırları ele alınacaktır. Son olarak gerekçelendirme standardı, kararın sonucuna götüren akıl yürütmenin denetlenebilirliği ve temel hak güvencelerine etkisi bakımından değerlendirilecektir.

1. Kanun Yolu Şikayeti Yasağı ve "Anayasal Mesele" Eşiği

Kanaatimizce bireysel başvuruda incelemenin nesnesini belirlemek, AYM'nin yetki sınırları ve derece yargısıyla ilişkisi bakımından önemlidir. Anayasa koyucu bu yolu, uyuşmazlığın "doğru şekilde çözülüp çözülmediğine" değil, çözüm sürecinde "temel hakların korunup korunmadığına" yönelen bir hak ihlali denetimi olarak kurgulamıştır. Bu çerçevede bireysel başvurunun merkezinde "hata avcılığı" değil, kamu gücü işleminin (yargı kararları dâhil) hak güvenceleriyle uyumu yer almaktadır.

Temyiz denetimi, kararın kanuna uygunluğu ve maddi vakıaların usule uygun tespiti üzerinde yoğunlaşırken bireysel başvuruda Mahkeme, kural olarak derece mahkemesinin yerine geçerek vakıa tespiti yapamaz veya delilleri yeniden takdir edemez.[90] Ayrıştırıcı ölçüt, "basit hukuka aykırılık" ile "anayasal hak ihlali" arasındaki farktır. Kanunun yanlış yorumlanması, delillerin hatalı değerlendirilmesi veya usul kurallarının yanlış uygulanması

[89] Türkiye'de ulusal hak koruma mekanizmalarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz.: Abdurrahman Eren, *Türkiye'de İnsan Haklarının Korunması Uluslararası Korunma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü* (Turhan Kitabevi 2016) 888-1008.

[90] Gökcan (n 26) 32.

çoğu zaman hukuka aykırılık alanında kalır. Buna karşılık yorum ve uygulama, temel hakkın özünü zedeleyerek koruma alanını ilkece daraltıyor, hakkın anlamını yanlış kuruyor veya hakka müdahalenin meşrulaştırılmasını mümkün kılan anayasal güvenceleri işlevsizleştiriyorsa mesele anayasal ihlal niteliği kazanır.[91]

Kanun yolu şikâyeti yasağı, AYM'nin derece yargısının yorum ve takdir alanına hiçbir zaman temas edemeyeceği anlamına gelmez.[92] Müdahale, anayasal mesele eşiğinin aşılmasına bağlıdır. Mahkemenin yerleşik yaklaşımında bu eşik, özellikle "açık keyfilik" (*manifest arbitrariness*)[93] ve "bariz takdir hatası"[94] kavramlarıyla somutlaşmaktadır. Sonuca nasıl ulaşıldığının anlaşılmadığı, makul ve mantıklı dayanağı bulunmayan, açık yasa metnine tamamen ters düşen veya öngörülemez biçimde olağanın dışında anlamlar yükleyen yorumlar, hak güvencelerini etkisizleştirdiklerinde anayasal meseleye dönüşebilir.[95] Böyle durumlarda Mahkemenin müdahalesi, kararın hukuka aykırı olmasından değil, temel hakların anlam ve kapsamının yanlış kurulması ya da güvencelerin fiilen ortadan kaldırılması riskinden kaynaklanmaktadır.

Bu bakımdan bireysel başvuruda incelemenin nesnesi, derece mahkemesinin çözdüğü "uyuşmazlığın kendisi" değil; mahkemenin uyuşmazlığı çözerken temel haklara uygun davranıp davranmadığıdır.[96] Mahkeme, başvurucunun ya da derece mahkemesinin yaptığı hukuki nitelendirmeyle bağlı olmayıp, olayın temel haklar üzerindeki etkisini bizzat nitelendirir. AYM, vakıa tespiti alanına kural olarak girmez; ancak delilin elde

---

91 Serdar Gülener, 'Mukayeseli İnsan Hakları Hukukunda Temyiz Merci Şikayetlerinin İstisnai Bir Alanı Olarak Keyfilik Kriteri' içerisinde Musa Sağlam, Serdar Gülener ve Recep Kaplan (eds), *Bireysel Başvuru İncelemeleri 1* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2013) 71.

92 İnceoğlu (n 66) 225.

93 Açık keyfilik, derece mahkemesinin kararında makul, anlaşılabilir ve denetlenebilir bir gerekçe ortaya koymaksızın, adalet ve sağduyu ile bağdaşmayacak şekilde ya da uygulanacak kuralın olağan hukuk bilgisiyle anlaşılabilecek açık anlamına ters düşecek biçimde sonuca ulaşması şeklinde tanımlanabilir. Bkz.: Mehmet Öncü, 'AİHM'de Usul İncelemesi ve Dördüncü Derece Türünden Şikâyetler' *Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 50. Yılına Armağan* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2012) 402.; Küçük (n 27) 206.; Gülener (n 91) 79.; Açık keyfilik standardının fonksiyonu, ikincillik ilkesinin bireysel başvurudaki doğal sonucudur. Derece mahkemelerinin takdir alanına saygı asıldır. Ancak bu takdir, anayasal güvenceleri fiilen etkisizleştiren bir nitelik kazandığında, dördüncü derece yasağına sığınılarak hak koruması boşaltılamaz. Gökcan (n 26) 29.

94 Bariz takdir hatası, derece mahkemesinin hukuk kuralını yorumlarken veya somut olaya uygularken temel hak ihlaline yol açacak ölçüde açık ve belirgin bir yanılgıya düşmesini ifade eder. Özellikle maddi olayın özellikleriyle bağdaşmayan, makul bir hukuki temele dayanmayan veya yargılamanın adilliğini zedeleyecek derecede hatalı bir yorum ve uygulama, bariz takdir hatası olarak değerlendirilebilir. Mellinghof (n 3) 34.; Gökcan (n 26) 41.

95 Mellinghof (n 3) 34.; Küçük (n 27) 204.; Gökcan (n 26) 63.; Hasan Rahmi Özgenç Başvurusu, Başvuru No: 2013/2418 (AYM, 16 Aralık 2015) 38§.; Sebahat Tuncel Başvurusu, Başvuru No: 2014/1440 (AYM, 26 Şubat 2015) 53-54§.

96 Osman Doğru, 'Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarının Biçim Yönünden Değerlendirilmesi' (2015) 31 Anayasa Yargısı 35, 54.; Aydın (n 3) 158.

ediliş yöntemi bizzat anayasal bir yasağı ihlal ediyorsa (örneğin işkence yasağı veya özel hayatın gizliliği gibi), bu delillere dayanan kararın "anayasal uygunluğu" denetimin odağı hâline gelebilir. Sonuç olarak Mahkeme, dava sonucunun "hukukiliğini" yeniden kurmak yerine, yargılama sürecinin ve uygulanan yorumun anayasal standartları sağlayıp sağlamadığını sınayan bir hak koruma mekanizması olarak hareket etmeli ve yalnızca anayasal eşiğin aşıldığı durumlarda "anayasal sınır" gereği müdahalede bulunmalıdır.

2. Delil Değerlendirmesi: Müdahale Eşiği ve Hak İhlali Kriteri

Delil değerlendirmesi, genellikle AYM ve AİHM'in "dördüncü derece" incelemesi yapmama ilkesi çerçevesinde tartışılmaktadır.[97] Bireysel başvuru denetimi, delil takdirinin "doğru" olup olmadığına değil, delil toplama ve değerlendirme sürecinin anayasal güvenceleri etkisizleştirip etkisizleştirmediğine yönelmektedir.[98]

Bir davada olayların kanıtlanması, maddi vakıaların tespiti, delillerin kabul edilebilirliği ve bunlardan çıkarılacak sonuçlar, kural olarak uyuşmazlığı çözen derece mahkemelerinin takdir alanındadır.[99] Bu işbölümü, derece mahkemelerinin taraflarla doğrudan temas kurmasına, delillerle ilk elden karşılaşmasına ve duruşma sürecini bizzat yürütmesine dayanmaktadır. Dolayısıyla AYM'nin delilleri yeniden tartarak farklı bir vicdani kanaate ulaşması ve uyuşmazlığı esastan çözerek yerindelik denetimi yapması doğru olmaz. Bununla birlikte delil değerlendirmesinin anayasal güvenceleri işlevsizleştirdiği istisnai durumlarda AYM'nin müdahalesi söz konusu olabilir.[100]

İlk kategori, bariz takdir hatası ve açık keyfiliktir. Delillerden çıkarılan sonucun makul ve mantıklı bir dayanağının bulunmaması, delil zeminiyle bağdaşmaması veya açık yasa anlamına bütünüyle ters düşmesi anayasal bir problem doğurabilir. Adaleti ve sağduyuyu hiçe sayan takdir sapması, temel hak güvencelerini etkisizleştirecek ağırlığa ulaştığında delil değerlendirmesi hak ihlali iddiasının parçası hâline gelir.[101]

İkinci kategori, delil değerlendirmesinin gerekçelendirilmesidir. Delillerin kabul veya reddinin, uyuşmazlığın çözümüne etkili iddiaların ve

---

97 Maija Dahlberg, 'It Is Not Its Task to Act as a Court of Fourth Instance: The Case of the ECtHR' (2014) 7 European Journal of Legal Studies 77, 101.

98 Korkmaz (n 10) 262.; Ekinci ve Sağlam (n 10) 27.

99 Küçük (n 27) 202.; Yüksel Hançer Başvurusu, Başvuru No: 2013/2116 (AYM, 23 Ocak 2014) 19§.

100 Kanadoğlu (n 34) 22.

101 AYM'nin delil değerlendirmesinde açık ve bariz keyfilik kriterlerine ilişkin değerlendirmeleri için bkz.: Galip Yılmaz ve diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2013/1258 (AYM, 13 Haziran 2013) 38§.; Celalettin Aşçıoğlu Başvurusu, Başvuru No: 2013/1436 (AYM, 06 Mart 2014) 35-41§.; Mardin Süryani Katolik Kilisesi Vakfı Başvurusu, Başvuru No: 2013/757 (AYM, 13 Haziran 2013) 25-33§.; Leyla Daimagüler ve diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2012/1143 (AYM, 17 Temmuz 2014) 44-49§.; İbrahim Ataş Başvurusu, Başvuru No: 2013/1235 (AYM, 13 Haziran 2013) 23§.

özellikle esaslı savunmaların ilgili ve yeterli gerekçeyle karşılanması gerekir.[102] Sonuca etkili delil ve iddiaların cevapsız bırakılması ya da değerlendirmenin gerekçesiz, şablon veya görünüşte gerekçeli biçimde yürütülmesi anayasal güvenceler bakımından sorun doğuracaktır.[103] Burada aranan, "daha iyi gerekçe" değil, kararın denetlenebilirliğini ve öngörülebilirliğini sağlayan "asgari anayasal gerekçe düzeyini" karşılayan bir açıklamadır.

Üçüncü kategori, silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama ilkeleriyle bağlantılıdır. Tarafların karşı tarafın sunduğu delillerden haberdar olabilmesi, bunlara etkili biçimde itiraz edebilmesi, dosyadaki materyale erişebilmesi ve delil tartışmasını yargılama içinde yürütebilmesi gerekir.[104] Sonuca etkili bir tanığın dinlenmemesi, kritik bir delilin tartışma dışı bırakılması veya delil tartışmasına fiilen imkân tanınmaması gibi hususların incelenmesi, tek başına delil takdirine müdahale anlamına gelmez. Bu durumlarda yargılamanın bütününde adil yargılanma güvencelerinin zedelenip zedelenmediği değerlendirilebilir.[105] AYM'nin burada denetlemesi gereken, delilin içeriğinden ziyade delil tartışmasının taraflara eşit ve çelişmeli biçimde açılıp açılmadığıdır.

Dördüncü kategori, "mutlak yasaklar" alanıdır. Özellikle işkence veya kötü muamele yasağına aykırı yöntemlerle elde edilen delillerin hükme esas alınması, delil değerlendirmesinin sınırını aşan bir anayasal problem doğuracaktır.[106] Burada sorun, delilin elde ediliş biçiminin anayasal yasaklarla çatışmasıdır. Böyle bir delilin kullanılması, başka delillerle desteklense dahi yargılamanın bütününü sakatlayabilecek ağırlıkta görülebilir. Zira yargılamanın sonucuna insan onuru, mahremiyet ve maddi-manevi bütünlük gibi güvenceler ihlal edilerek ulaşılmış olacaktır.

Sonuç olarak AYM, derece mahkemesinin delillerden çıkardığı vicdani kanaatin yerine kendi kanaatini koyarak "subjektif bir yeniden değerlendirme" yapamaz. Delil toplama ve değerlendirme sürecinin anayasal usul güvencelerine uygunluğunu denetlemesi ise kanun yolu şikâyeti yasağı kapsamında değerlendirilemez.

3. Kanun Yorumu Denetiminin Sınırı

Kanun yorumu bakımından mesele, yorum farklılığının hangi koşullarda "basit hukuka aykırılık" düzeyini aşarak "anayasal mesele" niteliği kazandığıdır.

---

[102] Reşat Çetinkaya, 'AİHM VE AYM Kararları Işığında Gerekçeli Karar Hakkı' (2024) 57 Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 323, 340.; Nilgün Gökay ve diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2014/3303 (AYM, 12 Ocak 2017) 78-79§.

[103] Salih Söylemezoğlu Başvurusu, Başvuru No: 2013/3758 (AYM, 6 Ocak 2016) 28-30§; Şahin Alpay Başvurusu (2), Başvuru No: 2018/3007 (AYM Genel Kurul, 15 Mart 2018) 49-52§.

[104] Gökcan (n 26) 48.

[105] Küçük (n 27) 205.; Sencer Başat ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2013/7800 (AYM Genel Kurul, 18 Haziran 2014) 89–90§.

[106] Doğru (n 96) 64.; Gökcan (n 26) 44.; Güllüzar Erman Başvurusu, Başvuru No: 2012/542 (AYM, 04 Kasım 2014) 64§.

Kanunu yorumlama ve somut olaya uygulama yetkisi, kural olarak derece mahkemelerine aittir. Uygulanacak hukuk kurallarının tespiti, bu kurallara anlam verilmesi ve maddi vakıaların buna göre nitelendirilmesi uzmanlık mahkemeleri ile kanun yollarının görev ve yetki alanındadır.[107] "Kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz" hükmü, AYM'nin yorum tercihlerinin yerindeliğini veya kanun hükmüne verilen anlamın daha isabetli olup olmadığını denetlemesini yasaklamaktadır.

Yorum faaliyeti bazı durumlarda anayasal bir probleme dönüşebilir[108]. Anayasal hak ve özgürlüklerin nihai yorum mercii olan AYM'nin gerektiğinde anayasaya uygun yorum yoluyla derece mahkemelerinin kanun yorumuna müdahalesi, hak korumasının etkinliği bakımından gereklidir.[109] Bu müdahalenin koşulları, özellikle Alman anayasa hukuku öğretisinde tartışılmıştır. Karl Heck tarafından geliştirilen formül, anayasa mahkemesinin ancak derece mahkemesi kararının temel hakkın anlamını ve kapsamını ilkesel olarak yanlış kavraması hâlinde müdahale edebileceğini kabul etmektedir[110]. Heck Formülü'ne göre mesele, derece mahkemesinin kanunu "yanlış" yorumlayıp yorumlamadığı değildir; asıl mesele, bu yorum yanlışlığının temel hakkın koruma alanını, sınırlandırma rejimini veya anayasal güvencelerini etkisiz kılacak nitelikte olup olmadığıdır.[111] Bu yaklaşım, basit hukuka aykırılık ile özgül anayasa hukuku aykırılığı arasındaki sınırı ortaya koyması bakımından önemlidir.

Eckhard Schumann tarafından geliştirilen Schumann Formülü ise aynı sorunu daha objektifleştirici bir varsayım üzerinden çözmeye çalışır. Buna göre derece mahkemesinin somut olayda benimsediği yorum, sanki yasama organı tarafından açık bir kanun hükmü olarak kabul edilmiş gibi düşünülür ve şu soru sorulur: Bu yorum bir kanun maddesi olsaydı, anayasal denetimden geçebilir miydi?[112] Eğer bu varsayımsal kanun hükmü anayasal kabul edilebilecekse, mahkeme yorumunun da anayasal sınırlar içinde kaldığı söylenebilecektir; buna karşılık böyle bir hüküm temel haklara aykırı bulunacak idiyse, mahkeme kararında somutlaşan yorum da anayasal hak ihlali doğuracaktır. Bu formül, bireysel başvuruyu teknik anlamda norm denetimine dönüştürmemektedir; ancak mahkeme yorumunun normatif etkisini ortaya koymaktadır.[113] Böylece denetim, kararın kanuni isabetinden çok, ürettiği genelleştirilebilir hukuki sonucun temel haklarla bağdaşıp bağdaşmadığına odaklanabilecektir.

---

[107] Küçük (n 27) 201.; Gökcan (n 26) 32.

[108] Korkmaz (n 10) 245.; Doğru (n 96) 35.; Bubo Çelik Başvurusu, Başvuru No: 2013/3954 (AYM, 26 Şubat 2015) 32§.

[109] İnceoğlu (n 66) 225.

[110] Aydın (n 3) 162.

[111] Fazıl Sağlam, 'Anayasa Şikâyeti Kurumunun Türk Hukukuna Kazandırılması Ile İlgili Sorunlar ve Çözüm Olanakları' içerisinde Mehmet Turhan ve Hikmet Tülen (eds), *Anayasa Yargısı İncelemeleri 1* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2006) 100.

[112] Aleš Galič, 'A Civil Law Perespective on the Supreme Court and Its Functions' in Tomasz Giaro (ed), *The functions of the Supreme Court: issues of process and administration of justice* (Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2019) 73.

[113] Gökcan (n 26) 32.

Hans Jürgen Papier tarafından geliştirilen "Je-Desto Formülü" ise Heck ve Schumann formüllerinden farklı olarak, yorumun anayasal problem oluşturup oluşturmadığından ziyade Alman idare hukukundaki geleneksel "tehlike dogmatiği" (*Gefahrdogmatik*) içinde, korunacak hukuki değere (hayat, sağlık vb.) yönelik potansiyel zararın ağırlığını merkeze almaktadır.[114] Bu formüle göre temel hakka müdahale ağırlaştıkça, onu haklılaştıran gerekçenin gücü, kanuni dayanağın açıklığı, öngörülebilirlik düzeyi, ölçülülük analizi ve usulî güvencelerin yoğunluğu da artmalıdır.[115] Başka bir ifadeyle derece mahkemesinin yorumu, bireyin kişiliğine, özgürlüğüne, mülkiyetine veya siyasal katılımına ne kadar ağır bir müdahale doğuruyorsa, anayasal denetimden geçebilmesi için o kadar güçlü ve ikna edici bir gerekçeye dayanması gerekir.

Türk Anayasa Mahkemesi uygulamasında bu teorik çerçevenin doğrudan aynı adlarla benimsenmiş olduğu söylenemese de kanun yolu şikâyeti yasağı ile anayasal mesele eşiği arasında kurulan dengenin bazı unsurları bu formüllerle açıklanabilir. AYM, kanun yorumuna kural olarak müdahale etmemekte; ancak Heck Formülü'ne benzer biçimde yorum açıkça keyfî, öngörülemez, hakkın koruma alanını ilkesel olarak daraltan veya ölçüsüz sonuçlar doğuran bir nitelik kazandığında anayasal denetimi devreye sokmaktadır. Yine "Je-Desto" formülünün özellikle Mahkemenin gerekçelendirme standardı bağlamında anlam kazandığı söylenebilir. Zira ağır hak müdahalelerinde şablon, soyut veya yetersiz gerekçe, yorumun anayasal meseleye dönüşmesinde daha belirleyici bir rol oynayabilmektedir. Bu nedenle söz konusu formüller, Türk bireysel başvuru sisteminde AYM'nin kanun yorumuna ne zaman müdahale edebileceğini açıklayan "anayasal sınır" kavramını teorik olarak derinleştiren araçlar olarak değerlendirilebilir.

AYM'nin derece mahkemelerinin kanun yorumlarına müdahalesinin farklı görünümleri mevcuttur. Bunlardan ilki, bariz takdir hatası ve açık keyfiliktir.[116] Yorumun makul, mantıklı ve tutarlı bir dayanağının bulunmaması, kuralın açık anlamına tamamen ters düşmesi veya gerekçenin sonuca götüren akıl yürütmeyi denetlenemez kılacak ölçüde kopuk ve görünüşte kalması durumunda, mesele sıradan yorum farklılığını aşmaktadır.[117] Bu durumda denetim, yorumun doğruluğunu yeniden kurmaya değil, hak güvencelerinin keyfiliğe açılmasını önlemeye yönelmelidir.

Bir diğer görünüm, "öngörülemezliktir". Kanun hükmünün lafzından veya yerleşik içtihattan makul olarak çıkarılabilecek anlamın dışına taşan ve başvurucu bakımından sürpriz oluşturan yorumlar hukuk güvenliğini zedeler.[118] Bu durum, maddi hukuka ilişkin tartışmanın yanında adil yargılanma hakkının öngörülebilirlik unsurunu ve diğer hakların

---

[114] Hans-Jürgen Papier, 'Eigentumsgarantie Und Geldentwertung' (1973) 98(4) Archiv des öffentlichen Rechts 528, 543-544.

[115] Hans-Jürgen Papier and Johannes Möller, 'Das Bestimmtheitsgebot Und Seine Durchsetzung' (1997) 122(2) Archiv des öffentlichen Rechts 177, 187-188.

[116] Burak Döner Başvurusu, Başvuru No: 2012/521 (AYM, 2 Temmuz 2013) 47§.; Kenan Özteriş Başvurusu (n 61) 63-65§.

[117] Eren (n 22) 261.

[118] Kenan Özteriş Başvurusu (n 61) 64§.

sınırlanmasında kanunilik ilkesini de zayıflatacaktır.[119] Burada denetimin odağı, kişilerin hukuki durumlarını makul biçimde öngörebilme imkânının ortadan kalkıp kalkmadığıdır.

Yorumun temel haklara ölçüsüz müdahale doğurması da anayasal denetimin yolunu açmaktadır. Kanunun yorumlanma biçimi bir hakkın özüne dokunuyor veya ölçülülük ve demokratik toplum düzeninde gereklilik gibi anayasal sınırlama ölçütlerine aykırı sonuç doğuruyorsa, tartışma hakka müdahalenin anayasal meşruiyetine yönelmektedir.[120] Erişim engelleme kararlarında kanunun tüm siteyi kapatacak şekilde geniş yorumlanması buna örnektir. Böyle durumlarda yorum tekniği ile müdahalenin ağırlığı arasındaki bağ, kanun yorumu meselesini anayasal denetimin konusu hâline getirebilmektedir.[121]

4. Gerekçelendirme Standardı

"Açık keyfilik" ve "gerekçelendirme standardı", kanun yolu şikâyeti yasağının uygulanmasında birbirini tamamlayan iki araç olarak değerlendirilebilir. Açık keyfilik, anayasal mesele eşiğinin aşıldığını gösteren bir ölçüt oluştururken gerekçelendirme standardı, bu eşiğin tespitini sağlayan başlıca denetlenebilirlik kriteridir.

Keyfilik çoğu kez gerekçesizlik, görünüşte gerekçe, çelişkili gerekçe veya delil–sonuç bağının kopukluğu biçiminde ortaya çıkmaktadır.[122] Gerekçeli karar hakkı, adil yargılanma hakkının ayrılmaz bir parçası ve yargılamayı keyfiliğe karşı koruyan asli bir usul güvencesidir.[123] Normatif temelini Anayasa'nın 141'inci maddesi ile AİHS'in 6'ncı maddesinden alan bu güvence, her iddiaya ayrıntılı yanıt verilmesini zorunlu kılmaz. Ancak sonuca etkili esaslı iddia ve savunmaların, delillerin ve kritik tartışma noktalarının "ilgili ve yeterli gerekçe" ile karşılanmasını gerektirir.[124] Sonucu değiştirebilecek temel bir iddianın veya kanıtın cevapsız bırakılması, gerekçeli karar hakkı üzerinden anayasal denetime açılan bir sorun oluşturacaktır.[125]

---

119 Korkmaz (n 10) 251-252.

120 Birden fazla suç isnadı nedeniyle tutuklanan kişiler bakımından, CMK'nın 102'nci maddesinde öngörülen azami tutukluluk süresinin Anayasa'nın 19'uncu maddesi ile uyumlu biçimde nasıl yorumlanması gerektiğine ilişkin AYM'nin değerlendirmesi için bkz.: Ramazan Aras Başvurusu (n 29) 51-54§, 60-70§.; Mahkemenin 3713 sayılı Kanunun 7'nci maddesinde düzenlenen "terör propagandası" ifadesinin eleştirel açıklamaları kapsayacak şekilde geniş yorumlanmasının ifade özgürlüğü üzerinde ölçüsüz bir müdahale oluşturacağına ilişkin değerlendirmeleri için bkz.: Zübeyde Füsun Üstel ve diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2018/17635 (AYM Genel Kurul, 26 Temmuz 2019) 115-122§.

121 Eren (n 22) 250.; Youtube Llc Corporation Service Company ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2014/4705 (AYM Genel Kurul, 29 Mart 2014) 64§.

122 Karen Reid, *A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights* (Sweet & Maxwell 2015) 295-296.

123 Mustafa Tören Yücel, 'Kararlarda Gerekçe ve Muhalefet Şerhi' (2003) 8 Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi 162, 164-165.

124 Pekcanıtez (n 35) 97.; Korkmaz (n 10) 240.

125 Gökcan (n 26) 41.

AYM'nin gerekçe standardının uygulanmasında "Je-Desto formülü" benzeri bir yoğunluk incelemesi yaptığı söylenebilir. Uzun süreli hapis veya ağırlaştırılmış müebbet üzerinden ceza belirleme gibi sonuçlarda Mahkemenin, delilin belirleyici ağırlığına ve cezanın bireyselleştirilmesine ilişkin gerekçeyi daha sıkı denetlediği görülmektedir.[126] Meslekten çıkarma gibi kişinin geleceği ve itibarı üzerinde ağır sonuçlar doğuran tedbirlerde ise gerekçenin ciddi, objektif, lehe ve aleyhe delilleri birlikte değerlendiren ve başvurucunun esaslı savunmalarını karşılayan nitelikte olmasına özel önem atfedilmektedir.[127] Tutuklama ve adli kontrol kararlarının ifade, basın veya siyasi faaliyet üzerinde caydırıcı etki doğurduğu durumlarda da "müdahalenin demokratik toplumda zorunlu toplumsal ihtiyacı karşılayıp karşılamadığı", "ölçülülük", "alternatif tedbirler" ve "kişinin özel durumu" gibi hususların gerekçede tartışılması beklenmektedir.[128]

İnceleme yoğunluğu, öngörülebilirlik ve hukuki güvenlik bakımından da önem taşımaktadır. Yerleşik içtihattan makul olmayan sapmaların gerekçelendirilmemesi başvurucu için sürpriz ve öngörülemez sonuçlar doğurduğunda, Mahkemenin denetiminin yoğunlaştığı görülmektedir.[129] Bu denetim, kanunun daha doğru yorumlanmasını sağlamaya değil, yorumun hak güvencelerini keyfiliğe açık hâle getirip getirmediğini belirlemeye yöneliktir. Böylece gerekçelendirme standardı, açık keyfilik ölçütünü somutlaştırır. İyi kurulmuş gerekçe takdir alanını meşrulaştırırken, gerekçesizlik veya kopuk gerekçe keyfiliğe işaret edebilir.

D. ANAYASAL İŞBÖLÜMÜ BAKIMINDAN BİREYSEL BAŞVURUNUN NİTELİĞİ

Anayasal işbölümü bakımından nitelik, bireysel başvurunun üstlendiği yargısal fonksiyonun derece mahkemeleri ile yüksek yargı organlarının görevleriyle ilişkisi üzerinden ele alınacaktır. Bu çerçevede bireysel başvuru, uyuşmazlığı baştan sona çözen bir üst yargılama katmanı kurmaktan ziyade, yargısal faaliyetin temel hak güvencelerine uygunluğunu denetleyen ve ihlalin giderilmesine yönelen bir işlev görmektedir. Kurumun hukuki niteliği,

---

[126] Ahmet Gökhan Rahtuvan Başvurusu, Başvuru No: 2014/4991 (AYM, 20 Haziran 2014) 50-52§.; Özgür Ayhan Başvurusu, Başvuru No: 2023/18192 (AYM, 7 Ocak 2026) 19-20§.; Mehmet Hasan Altan Başvurusu (2), Başvuru No: 2016/23672 (AYM Genel Kurul, 11 Ocak 2018) 74-78§.

[127] Halit İnciroğlu Başvurusu, Başvuru No: 2023/38006 (AYM Genel Kurul, 29 Mart 2025) 98-100§.

[128] Şahin Alpay Başvurusu, Başvuru No: 2016/16092 (AYM Genel Kurul, 11 Ocak 2018) 90-91§.; Eren Erdem Başvurusu, Başvuru No: 2019/9120 (AYM, 9 Haziran 2020) 173§.; Selahattin Demirtaş Başvurusu (3), Başvuru No: 2017/38610 (AYM, 9 Haziran 2020) 212-227§.; Nurcan Kaya Başvurusu, Başvuru No: 2019/39847 (AYM, 25 Ocak 2024) 53-55§.; Medya Gündem Dijital Yayıncılık Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2013/2623 (AYM Genel Kurul, 11 Kasım 2015) 52-53§.; Tuna Can Kırbaş Başvurusu, Başvuru No: 2023/30553 (AYM, 27 Mayıs 2025) 22§.

[129] İsmail Köküsarı, 'Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarının Anayasanın Genişlemesi ve Uluslararasılaşmasındaki Etkisi' *Anayasa Mahkemesi'nin 54. kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen "Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2016) 310-311.; Korkmaz (n 10) 252.; AİHM kararları bakımından benzer bir tespit için bkz.: Dahlberg (n 97) 107.

anayasal standartların üretimi, uygulanması ve giderime yönelik işbölümü ve işbirliğiyle açıklanmalıdır.

Bu işbölümü iki tamamlayıcı ilke üzerinden açıklanabilir. İlk ilke, ihlalin tespiti ile giderimin kurumsal olarak ayrıştırılmasıdır. AYM, ihlalin varlığını ve nedenlerini belirleyerek giderimin anayasal çerçevesini çizer; ihlalin somut uyuşmazlıkta ortadan kaldırılması ise kural olarak yeniden yargılama yoluyla ilgili mahkemenin görev alanında gerçekleşir.

İkinci ilke ise "fonksiyonel" işbölümü ve işbirliği ilkesidir. Bu ilke bireysel başvurunun AYM'nin anayasal standart geliştirme fonksiyonu ile Yargıtay ve Danıştay gibi yüksek yargı organlarının hukuk birliği sağlama görevi arasında uyum sağlanacak şekilde işletilmesini ifade etmektedir. Yargıtay ve Danıştay, derece mahkemelerinin kararlarını kanunilik denetimi çerçevesinde inceleyerek hukuk kurallarının ülke genelinde tutarlı biçimde uygulanmasına katkı sağlar. AYM ise bireysel başvuruda, bu kararların temel hak ve özgürlükler bakımından anayasal güvencelere uygun olup olmadığını denetler ve hak eksenli anayasal standartları somutlaştırır. Bu iki işlev birbirinin yerine geçmemeli, birbirini tamamlamalıdır. Aksi halde AYM'nin yüksek yargı organlarının yerine geçtiği yönünde bir algı doğabilir; derece mahkemelerinde AYM kararlarına karşı direnç gelişebilir ve yargı düzeninde içtihat çatışmaları derinleşebilir.[130]

Bu bölümde önce yeniden yargılamanın anayasal mantığı, zorunlu niteliği ve sınırları; ardından yüksek yargı organlarıyla yaklaşım farklılıklarının dogmatik ve kurumsal nedenleri ele alınacaktır. Böylece işbölümü ve işbirliği çerçevesinin bireysel başvurunun niteliğine yansımaları değerlendirilecektir.

1. İhlalin Giderilmesi: Yeniden Yargılama ve Sınırları

Bireysel başvurunun kabulüyle birlikte Anayasa Mahkemesi ile derece mahkemeleri arasındaki ilişki, klasik anlamda hiyerarşik bir "üst–alt" düzeninden ziyade, anayasal standartların tesisi ve korunmasına dayalı işlevsel bir iş birliği ve diyalog zeminine taşınmıştır. Bu diyaloğun belirleyici safhası, ihlalin tespitiyle birlikte başlayan giderim aşamasıdır.[131]

İhlalin giderilmesinin temel amacı, kamu gücünün neden olduğu hak ihlalini tespit etmek ve mümkün olduğunca ihlalin hiç gerçekleşmediği varsayımsal duruma yaklaşacak biçimde ihlalin sonuçlarını ortadan kaldırmaktır.[132] İhlalin bir mahkeme kararından kaynaklandığı hâllerde giderim genellikle yeniden yargılama usulü ile gerçekleştirilmektedir.

Mahkeme kararından kaynaklanan ihlallerde yeniden yargılama, 6216 sayılı Kanun uyarınca (m. 50/2) ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla dosyanın ilgili mahkemeye gönderilmesi şeklinde işlemektedir. Burada söz konusu olan yeniden yargılama, usul hukuku çerçevesinde HMK'daki "yargılamanın iadesi" (m. 374 vd.) veya İYUK ve CMK'daki "yargılamanın yenilenmesi" (İYUK m. 53 vd.; CMK m. 311 vd.) kurumlarıyla

[130] Bıçak (n 3) 67.

[131] Göztepe Çelebi (n 28) 98.

[132] Güzel (n 1) 519.

aynı düzlemde düşünülmemelidir.[133] Yeniden yargılama, AYM'ye bireysel başvuruya özgülenmiş bağımsız bir giderim tekniğidir. İki kurum arasındaki en belirgin farkın, yeniden yargılamanın tarafların yeni bir kanun yolu talebine bağlı olmaksızın, AYM'nin ihlal kararının sonucu olarak resen işletilmesi olduğu söylenebilir.[134] Bu çerçevede ilgili mahkeme, AYM'nin ihlal kararı üzerine ayrıca bir talep aramaksızın yeniden yargılama sürecini başlatmakla yükümlüdür. Öte yandan yargı bağımsızlığı ilkesi gereği, yeniden yargılama yapan mahkemenin, AYM'nin işaret ettiği ihlali ve sonuçlarını gidermek koşuluyla aynı yönde karar verebileceğinin kabul edilmesi gerekmektedir.[135] Yeni karara karşı da bireysel başvuru mümkündür. Bu durumda AYM, önceki ihlalin giderilip giderilmediğini ve yeni ihlallerin bulunup bulunmadığını inceleyecektir.

Yeniden yargılama mahkemesi, ihlalin sürmesini engelleyecek şekilde gecikmeksizin hareket etmeli; ihlalin niteliğine göre dosya üzerinden veya gerekli gördüğü usul işlemleriyle ihlali giderecek bir karar vermelidir. İhlal, kararın gerekçesindeki eksiklikten veya usul güvencelerinin sağlanmamasından kaynaklanıyorsa, mahkeme eksikliği tamamlayarak ve anayasal standartlara uygun gerekçe kurarak ihlali giderebilmektedir. Buna

---

[133] Öğretide bazı yazarların iki kurumu aynı tutacak şekilde meseleyi ele aldığı görülmektedir. Bkz.: Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku* (17. Baskı, Seçkin 2024) 362-363.; Anayasa Mahkemesi, 6216 sayılı Kanun'da öngörülen "yeniden yargılama" yolunun, usul hukukundaki "yargılamanın yenilenmesi" kurumuyla aynı nitelikte olmadığını vurgulamaktadır. Mahkemeye göre bireysel başvuru sonrasında hükmedilen yeniden yargılama, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasına hizmet eden, bireysel başvuruya özgü bağımsız bir giderim mekanizmasıdır. Akçil (n 9) 8.

[134] İki kurumun aynı olmadığını gösterir birçok argüman bulunmaktadır: i) Yargılamanın iadesi ve yenilenmesi olağanüstü kanun yolu olup kanunda nedenleri tahdidi olarak sayılmıştır (HMK m. 375/1; İYUK m. 53/1; CMK m. 331/1). Bu sebepler dışında yargılamanın iadesi/yenilenmesi mümkün değildir. Nur Centel ve Hamide Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku* (12. Bası, Beta 2015) 840. AYM'nin ihlal ve yeniden yargılama kararı nedenler arasında sayılmamıştır. ii) Yeniden yargılamada, talep kabul edildiğinde karar iptal olmaz askıda kalır. İncelemenin sonunda iade/yenileme sebebi sabit görülürse mahkeme kararı kısmen veya tamamen değiştirebilir (HMK m. 380/1; CMK m. 323/1).; İki kurumun farklı olmasının bir takım hukuki sonuçları da vardır: Örneğin, i) yargılamanın iadesinde mahkeme teminat gösterilmesini isteyebilir (HMK m. 378/2); yeniden yargılamada teminat istenemeyeceği kabul edilmelidir. ii) Hükümlünün lehine yargılamanın yenilenmesi neticesinde, önceki cezadan daha ağır bir ceza verilemez (CMK m. 323/2); yeniden yargılamada lehe veya aleyhe yargılama ayrımı yoktur, neticede hükümlü aleyhine daha ağır ceza verilebilir. Özellikle suçun mağdurunun etkili soruşturma ve kovuşturma yükümlülüğünün yerine getirilmediği iddiasıyla yaptığı bireysel başvurularda, AYM'nin verdiği yeniden yargılama kararları neticesinde derece mahkemelerin daha ağır ceza vermesi mümkündür. iii) Yeniden yargılama taraflar tarafından süresi içerisinde talep edilmelidir (HMK m. 379; İYUK m. 55); buna karşılık yargılamanın yenilenmesinde tarafların talebi gerekmez ve kanunlarda belirtine hak düşürücü süreler işlemez.

[135] Uygulamada mahkemelerin yeniden yargılama kararlarını bozma kararları gibi uyguladıkları ve ilk verdikleri kararların aksi yönde karar verdiklerine dair bir pratik gözlem bulunmaktadır. Kanaatimizce bu şeklideki uygulama dördüncü derece yasağına aykırılık teşkil edecektir. Zira derece mahkemeleri AYM kararlarını bir yargı yolu mercii kararı şeklinde uygulamaktadır.

karşılık ihlal, ulaşılan sonucun hakka müdahale boyutunda ölçüsüzlüğe veya koruma alanının yanlış kurulmasına dayanıyorsa, yalnızca gerekçeyi düzeltmek veya usulî eksiklikleri tamamlamak yeterli olmayabilir; sonucun da değişmesi gerekebilmektedir. Bu durumda hükümdeki değişiklik, AYM'nin ihlal kararıyla kendiliğinden gerçekleşmeyecek; ilgili mahkemenin anayasal sınırlar içinde yeniden karar vermesiyle doğacaktır.[136]

Yeniden yargılama sürecinin normatif dayanağı ve bağlayıcılık boyutu, "giderim yetkisinin sınırlarıyla" birlikte okunmalıdır. Anayasa'nın 153'üncü maddesi uyarınca AYM kararlarının bağlayıcılığı, bireysel başvuruda "ihlalin varlığına" ilişkin tespiti ve ihlalin giderimine yönelik anayasal çerçeveyi kapsamaktadır. Aksi hâlde ihlal kararının pratik değeri zayıflayabilecek ve bireysel başvuru etkili bir çare olmaktan uzaklaşabilecektir. Ancak bu bağlayıcılık, AYM'nin derece mahkemelerinin yerine geçmesi anlamına gelmemektedir. Yerindelik denetimi yasağı gereği AYM, derece mahkemesinin yerine geçerek uyuşmazlığın esasını çözen bir hüküm kurmamalıdır; idarenin yerine geçerek işlem tesis etme yetkisi de bulunmamaktadır. Mahkemenin, bireysel başvuru dosyasında incelediği yargı kararını "iptal" ederek yerine yeni bir hüküm ikame etme yetkisi bulunmamaktadır. Mahkeme, ihlali saptamakta ve hangi anayasal güvencenin neden etkisizleştirildiğini göstererek giderim çerçevesini belirlemektedir. Bu nedenle AYM'nin rolü "üst mahkeme" rolü değildir. Hak eksenli yargılamanın asgari koşullarını ortaya koyan anayasal sınır koyuculuk rolü ön plana çıkmaktadır.

2. Yüksek Yargı Organlarıyla Yaklaşım Farklılıkları ve Niteliğe Etkisi

Bireysel başvurunun Türk hukuk sistemindeki hukuki niteliğine ilişkin tartışma, kavramsal sınıflandırma ihtiyacının yanında, Anayasa Mahkemesi ile Yargıtay ve Danıştay gibi yüksek yargı organları arasında yaşanan "yetki alanı" geriliminden kaynaklanmaktadır. Bu gerilim, kurumun fiilen bir temyiz mercii gibi algılanıp algılanmadığı ve bireysel başvuru kararlarının yalnızca somut uyuşmazlığı mı çözdüğü, yoksa benzer uyuşmazlıklar bakımından normatif bir yön göstericilik mi ürettiği sorularında düğümlenmektedir. Dolayısıyla "hukuki nitelik" tartışması, bireysel başvurunun sistemdeki yerini belirlemekten öte, yargı organları arasındaki iş bölümünün sınırlarını ve anayasal standartların kim tarafından, nasıl taşınacağını da belirleyen pratik bir meseleye dönüşmektedir.

Bu bağlamda yüksek yargı organlarının önemli bir kısmı, kendi nihai kararlarının bireysel başvuru denetimine konu edilmesini başlangıçta "nihai karar verme" fonksiyonuna müdahale olarak değerlendirme eğiliminde olmuştur.[137] Bu nedenle AYM'nin özellikle delil değerlendirmesi ve kanun

---

[136] "Tespit edilen hak ihlâlinin nasıl giderileceğini en iyi şekilde ilgili mahkeme bilecektir." Pekcanıtez (n 35) 86.

[137] AYM'ye kanunla yeniden yargılama yapılmasını isteme hakkının verilmesinin Anayasa'nın 138'inci maddesinin ikinci fıkrasına aykırı olarak mahkemelere emir ve talimat verme yolunu açtığı iddia edilmiştir. Bkz.: Muharrem İlhan Koç, 'Bireysel Başvuru Kararlarının İcrasına İlişkin Düzenlemeler ve Kurumsal Yapılanma İhtiyacı' *Anayasa Mahkemesi'nin 54. kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen "Bireysel Başvuru*

yorumu alanına, "bariz takdir hatası" ya da "açık keyfilik" gibi kriterler üzerinden temas ettiği durumlarda, yüksek mahkemeler "görev alanı taşması" gerekçesiyle bireysel başvuru kararlarının bağlayıcılığını tartışmaya açabilmektedir.[138] Kanaatimizce bireysel başvuru kararlarının hüküm kısmının bağlayıcılığı, hak koruma mekanizmalarının etkinliğini aşındıracak şekilde mahkemelerce tartışmaya açılmamalıdır. Bireysel başvuru, Milletimizin hak arama alanındaki önemli anayasal kazanımlarından biridir ve bu kazanımın etkili bir biçimde korunmasında en başta yargı makamlarına sorumluluk düşmektedir.

Tartışmanın özü, "hiyerarşi mi, iş bölümü mü?" ikileminde somutlaşmaktadır. Yüksek yargının "hukuki birliği sağlama" fonksiyonu ile AYM'nin "anayasal hak standardı" kurma fonksiyonu arasındaki sınırın, teoride ayrışsa da uygulamada sürekli yeniden çizilmek zorunda olduğu görülmektedir. Bu gerilim çoğunlukla üç alanda ortaya çıkmaktadır. Birincisi, bireysel başvuru kararlarının objektif etkisine ilişkindir. Kararlar yalnızca taraflar bakımından mı sonuç doğurur, yoksa benzer durumdaki uyuşmazlıklarda da bağlayıcı bir standart etkisi üretir mi?[139] İkincisi, yeniden yargılama kararlarının uygulanması üzerinden ortaya çıkan direnç sorunudur. Bazı vakalarda, derece mahkemesinin ihlalin devamına sebebiyet verecek şekilde önceki yaklaşımını sürdürmesi, giderim mekanizmasını işlevsizleştirerek hukuk devleti bakımından daha ağır bir kriz üretmektedir.[140] Üçüncüsü ise içtihat çatışmalarıdır. AYM'nin bazı alanlarda geliştirdiği anayasaya uygun yorum çizgisi ile yüksek yargı dairelerinin yerleşik içtihatları arasında oluşan uyumsuzluk, yalnızca teknik bir görüş ayrılığı olmaktan çıkıp, öngörülebilirlik ve hukuki güvenlik bakımından yapısal bir sorun hâline gelmektedir. Bu durumlarda sorun, hangi mercinin son sözü hangi düzeyde söylediğinde düğümlenmektedir.[141]

Bireysel başvuru kararlarındaki gerekçelerin tüm boyutlarıyla ve mekanik biçimde bağlayıcı olduğunu kabul etmek başta ifade hürriyeti

---

Kararlarının Etkileri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2016) 137-138.

138 Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, E 2022/6872, K 2022/17896 (27 Aralık 2022).; Yargıtay 3. Ceza Dairesi, E 2023/12611, D İş 2023/144 (8 Kasım 2023).; Danıştay 5. Dairesi, E 2023/21129, K 2025/2551 (27 Şubat 2025).

139 Bu tartışmanın yargı pratiğine yansıyan örneklerinden biri, Diyarbakır 5. Ağır Ceza Mahkemesi'nin, Mustafa Balbay hakkında verilen ihlal kararını emsal gösteren diğer milletvekillerinin tahliye taleplerini, bireysel başvuru kararlarının yalnızca ilgili başvurucu bakımından sonuç doğuracağı gerekçesiyle reddetmesi şeklinde gündeme gelmiştir. Bkz.: Gülser Yıldırım Başvurusu, Başvuru No: 2013/9894 (AYM, 2 Ocak 2014) 49§.

140 Mehmet Kahraman ve Muhammed Şahin, 'Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarının Yerine Getirilmemesi' (2020) 36 Anayasa Yargısı 37, 51.

141 AYM'nin bireysel başvuru kararlarının gerekçelerinin bağlayıcılığı üzerine çokça yazılmıştır. İbrahim Şahbaz, 'Anayasa Mahkemesi Kararının Gerekçesinin Bağlayıcılığı Sorunu' (2021) 2 Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 341, 345.; Kahraman ve Şahin (n 140) 47. Bu sorunu burada ayrıntılı ortaya koymak bu çalışmanın maksadını fazlasıyla aşacağından sadece konuya ilişkin kendi görüşümüzü dile getirerek devam edeceğiz.

açısından problem teşkil edecektir.[142] Kanaatimizce tartışma, gerekçenin soyut anlamda bağlayıcılığından ziyade, bireysel başvuru kararının icra ettiği giderim fonksiyonuna odaklanmalıdır. AYM, ihlal kararının gerekçesiyle ihlalin sebeplerini ortaya koymakta ve ihlalin giderilmesi için uyulması gereken anayasal çerçeveyi belirlemektedir. Bu nedenle derece mahkemelerinin AYM kararının gerekçesindeki her ifadeyle birebir ve mekanik biçimde bağlı oldukları söylenemez; ancak bu durum, ihlalin giderilmesine yönelik anayasal yükümlülüğü bertaraf edecek bir direnç vasıtası olarak da kullanılmamalıdır. Aksi hâlde bireysel başvurunun giderim mantığı işlevsiz hâle gelecektir. "Fonksiyonel bağlayıcılık" olarak ifade edebileceğimiz görüşümüze göre, "AYM'nin tespit ettiği ihlalin sonuçlarının kaldırılması için yeniden yargılama yoluyla ulaşılmasını öngördüğü giderim hedefleri gerçekleştiği sürece, derece mahkemeleri bireysel başvuru kararının gerekçeleri ile bağlı değildir."

Yetki alanına ilişkin belirsizliğin sistem üzerindeki etkileri iki yönden değerlendirilebilir. Bir yandan 2012–2024 döneminde sonuçlandırılan bireysel başvuruların %82,7'si hakkında kabul edilemezlik kararı verilmiştir.[143] Bu oran, toplumsal düzeyde AYM'nin hâlen bir "temyiz mercii" gibi algılandığını ve başvurunun inceleme standardının yeterince içselleştirilmediğini düşündürtmektedir. Diğer yandan ihlal kararlarının etkili biçimde uygulanmaması, bireysel başvurunun "etkili iç hukuk yolu" olma niteliğini zayıflatma riski taşımaktadır. Bunun uluslararası düzlemdeki en önemli sonucu, AİHM'in Türkiye bakımından bu yolu etkisiz saymaya yönelmesi ihtimalidir.[144] Bu ihtimal, bireysel başvurunun kuruluş gerekçelerinden biri olan ulusal düzeyde giderim sağlama ve Strasbourg'a giden ihlal dosyalarını azaltma hedefiyle de doğrudan çatışacaktır. Volkmann'ın da işaret ettiği gibi, AYM ile yüksek mahkemeler arasında hiyerarşiden ziyade, iş birliği ilişkisine (*Kooperationsverhältnis*) odaklanılması gerekmektedir.[145]

Bu nedenle "hukuki nitelik" tartışmasının kurumsal-pratik sonucu şu şekilde formüle edilebilir. Derece yargısı AYM'nin kurduğu anayasal standardı, hiyerarşik bir emir gibi değil ama anayasal hakların korunması çerçevesi içinde, ihlali giderecek biçimde uygulamak zorundadır. Buna karşılık AYM'nin yerindelik denetimine kaymadan, yalnızca hak ihlali ve anayasal mesele eşiği içinde kalması gerekmektedir. Sahadaki gerilimler, bu iki önermenin aynı anda ve dengeli biçimde işletilmesinin her zaman kolay olmadığını; maddi kesinlik, bağlayıcılık ve giderim tekniği üzerinden yargı organları arasında bir "güç savaşı" algısının doğabildiğini göstermektedir. Bu nedenle, yaklaşım farklılıklarını "çatışma" yerine "iş birliğine" yöneltecek kurumlar arası diyalog mekanizmalarının etkin şekilde işletilmesinin, idari bir tercihi aşarak bireysel başvurunun "kendine özgü bir anayasal çare" olarak işleyebilmesinin yapısal bir koşulu hâline geldiği söylenebilir.

---

142 Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku* (25. Baskı, Yetkin 2025) 453.

143 2024 Yıllık Raporu (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2025) 216, 220.

144 Akçil (n 9) 29.

145 Uwe Volkmann, *Grundzüge Einer Verfassungslehre Der Bundesrepublik Deutschland* (Mohr Siebeck 2013) 204. aktaran Göztepe Çelebi (n 28) 101.

SONUÇ

Bu çalışmada "Türk Anayasa Mahkemesine bireysel başvurunun hukukî niteliği" tartışması, tek bir kategoriye indirgenemeyecek ölçüde çok katmanlı bir anayasal kurumun Türk yargı düzenindeki yerini açıklığa kavuşturma çabası olarak ele alınmıştır. İnceleme, bireysel başvurunun yalnızca normatif metinlerden türeyen usulî bir prosedür olmadığını; temel hakların korunması, yargı organları arasındaki işbölümünün yeniden tanımlanması ve anayasal standartların iç hukuka taşınması bakımından dönüştürücü bir mekanizma olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Bireysel başvurunun normatif statüsü, işlevi, inceleme standardı ve anayasal yargı iş bölümü içindeki konumu birlikte değerlendirildiğinde, çalışmanın temel sonuçları aşağıdaki şekilde ortaya konulabilir.

Normatif Statü: Bireysel başvuru, klasik anlamda bir dava veya olağanüstü kanun yolu olarak nitelendirilemez. Derece yargısının devamı niteliğinde bir "son temyiz" yolu da değildir. Kamu gücünün işlem, eylem veya ihmallerinden, özellikle yargı kararlarından kaynaklanan hak ihlali iddialarının, kural olarak olağan başvuru yolları tüketildikten sonra anayasal standartlar bakımından incelendiği ikincil ve istisnai bir mekanizmadır. İhlalin tespiti ve sonuçlarının giderilmesine yönelen bu yapı, bireysel başvurunun kendine özgü bir anayasal yargısal çare olarak kavranmasını gerektirmektedir. Kurumun hukuki niteliği, yerleşik usul hukuku kategorilerinin açıklayıcı sınırları gözetilerek bu anayasal koruma mantığı içinde değerlendirilmelidir.

İşlev: Bireysel başvuru, başvurucunun somut mağduriyetini giderme ve ihlalin sonuçlarını ortadan kaldırma amacıyla hak arama özgürlüğünün etkinliğine hizmet etmektedir. AYM kararlarında geliştirilen ilkeler ise derece mahkemelerine ve idareye anayasal standartlar sunarak hak eksenli yorumun yaygınlaşmasına katkı sağlamaktadır. Bu iki işlevin birlikte bulunması, kurumu salt bireysel tazmin mekanizmasına veya örtülü bir norm denetimine indirgemeyi engellemektedir. Bireysel giderim ile hukuk düzeninde hak koruma standartlarının güçlendirilmesi, aynı anayasal çarenin birbirini tamamlayan sonuçlarıdır.

Anayasal denetimin sınırı: Bireysel başvuruda denetimin konusu, uyuşmazlığın hukuki isabetinden ziyade çözülme biçiminin ve ulaşılan sonucun temel hak güvencelerine uygunluğudur. Kanun yolu şikâyeti yasağı ile delil değerlendirmesi ve kanun yorumuna müdahale sınırları, AYM'nin temyiz mercii gibi davranmasını önlemektedir. Ancak bu sınırlar, hak korumasını etkisizleştirecek biçimde mutlaklaştırılmamalıdır. Derece mahkemesinin değerlendirmesinin tartışmalı veya hatalı olması tek başına anayasal denetimi haklı kılmaz. Değerlendirme, hakkın anlamını ve koruma alanını ilkesel olarak yanlış kuruyor yahut açık keyfilik, bariz takdir hatası, öngörülemezlik veya gerekçesizlik yoluyla hak güvencelerini işlevsizleştiriyorsa "anayasal mesele" eşiği aşılmaktadır.

Denetimin yoğunluğu: Gerekçelendirme standardı, gerekçeli karar hakkının güvencesi olmanın yanında AYM'nin inceleme yoğunluğunu belirleyen dinamik bir ölçüttür. İncelenen kararlarda, hakka müdahalenin ağırlığı arttıkça beklenen gerekçenin kapsamı, somutluğu ve ikna ediciliğinin

de arttığı görülmektedir. Uzun süreli hapis ve ağırlaştırılmış müebbet, meslekten çıkarma, tutuklama, adli kontrol ile ifade, basın ve siyasi faaliyetler üzerinde caydırıcı etki doğuran tedbirler bu ilişkinin örnekleridir. Je-Desto formülüne benzer biçimde açıklanabilecek bu yaklaşım, ağır müdahalelerde daha ayrıntılı ve nesnel bir gerekçelendirme gerektirmektedir. Gerekçenin lehe ve aleyhe delilleri birlikte değerlendirmesi ve başvurucunun esaslı iddialarını karşılaması, denetimin başlıca ölçütlerindendir.

Hak eksenli yaygın denetim: İkincillik ilkesi, temel hak ihlallerini önleme ve giderme sorumluluğunun öncelikle derece mahkemelerine ait olduğunu göstermektedir. Bu ilke ile Anayasa'nın 90'ıncı maddesinin son fıkrası birlikte değerlendirildiğinde, kanaatimizce ortak koruma alanındaki haklar bakımından genel mahkemelere yayılan bir anayasal değerlendirme sorumluluğu ortaya çıkmaktadır. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin andlaşma hükümleriyle kanunların aynı konuda çatışması hâlinde, uyuşmazlığın çözümünde andlaşma hükmü esas alınmalıdır. Böylece hak ihlaline yol açacak kanun uygulamasının bireysel başvurudan önce önlenmesi mümkün olmaktadır. "Hak eksenli yaygın denetim" olarak adlandırabileceğimiz bu yapı, mahkemelere kanunu iptal etme yetkisi tanımamakla birlikte, somut uyuşmazlıkta andlaşmaya uygulama önceliği verilmesi görev ve imkanını ifade etmektedir.

İşbölümü ve giderim: Bireysel başvuru, AYM ile derece mahkemeleri arasında hiyerarşik bir üst-alt ilişkisi kurmaktan ziyade, ihlalin tespiti ile giderimin somutlaştırılması arasında işlevsel bir ayrım oluşturmaktadır. AYM, uyuşmazlığın esasını yeniden çözmek yerine ihlali, nedenlerini ve giderim için uyulması gereken anayasal çerçeveyi belirlemektedir. Yeniden yargılama, ihlalin ve sonuçlarının ilgili mahkeme tarafından ortadan kaldırılmasının aracıdır. Bu nedenle derece mahkemeleri ihlal kararını şeklen dikkate almakla yetinmemeli; belirlenen anayasal çerçevede ihlalin nedenlerini ve sonuçlarını giderecek yeni bir değerlendirme yapmalıdır.

Fonksiyonel bağlayıcılık: AYM'nin bireysel başvuru kararlarının hüküm kısmının bağlayıcılığı, hak koruma mekanizmasının etkinliğini aşındıracak biçimde tartışmaya açılmamalıdır. Buna karşılık gerekçedeki her ifadenin tüm boyutlarıyla mekanik biçimde bağlayıcı sayılması, özellikle ifade hürriyeti gibi çoğulcu yorum alanlarında sorun doğurabilir. Kanaatimizce bu mesele, kararın giderim fonksiyonu esas alınarak değerlendirilmelidir. "Fonksiyonel bağlayıcılık" olarak adlandırdığımız görüşümüze göre, AYM'nin tespit ettiği ihlalin sonuçları ortadan kaldırıldığı ve yeniden yargılamayla öngörülen giderim hedefleri gerçekleştirildiği sürece, derece mahkemeleri kararın gerekçesindeki her unsurla birebir bağlı değildir. Ancak bu yaklaşım, ihlalin giderilmesine yönelik anayasal yükümlülüğü bertaraf edecek bir direnç vasıtası olarak kullanılmamalıdır.

Uygulamaya dönük sonuçlar: Kabul edilebilirlik incelemesinde anayasal mesele eşiği ve kanun yolu şikâyeti yasağı öngörülebilir ve tutarlı biçimde açıklanmalıdır. Bu açıklık, başvuruculların kurumun inceleme sınırlarını kavramasına katkı sağlayabilir. Derece mahkemeleri ve AYM bakımından gerekçelendirme standardı, "ilgili ve yeterli gerekçe" ile "esaslı iddiaların karşılanması" ekseninde güçlendirilmelidir. Mahkemeler arası uyum ise anayasal standartların ortaklaştırılması ve giderim pratiğinin

istikrarlı biçimde işlemesiyle sağlanmalıdır. Bireysel başvurunun etkili iç hukuk yolu olarak güvenilirliği, ihlal tespitinin giderimle tamamlanmasına ve benzer ihlallerin tekrarının azaltılmasına bağlıdır.

KAYNAKÇA

2024 Yıllık Raporu (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2025).

Akçil Y, 'Bireysel Başvuru Kararlarının Subjektif ve Objektif Etkisinin İdari Yargı Yönünden İncelenmesi' (2022) 39 Anayasa Yargısı 1.

Akyel R, 'Bireysel Başvuru Yolu: Misyonu, Vizyonu ve Uygulanması' (2022) 68 Adalet Dergisi 53.

Atar Y, *Türk Anayasa Hukuku* (17. Baskı, Seçkin 2024).

Atasoy H, 'Türk Hukukunda Bireysel Başvuru Yolu' (2012) 3 Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 71.

Aydın ÖD, 'Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru' (2011) 15 Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 121.

Bartole S, Lupo N and Schütze R, *The Internationalisation of Constitutional Law: A View from the Venice Commission* (Hart Publishing 2020).

Baymuş T and Acar E, 'Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı Üzerine Bir Değerlendirme' (2023) 11 Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi 119.

Belgesay MR, *Dava Teorisi* (İstanbul Üniversitesi Yayınları 1943).

Bıçak V, 'Ceza Hukuku Açısından Bireysel Başvuru Kararlarının Yargı Sistemine Etkileri' (2018) 35 Anayasa Yargısı 65.

Çelikyay H, 'Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarinin "Başvuru Yollarinin Tüketilmesi" Ölçütü Açısından Değerlendirilmesi' (2015) 73 İstanbul Hukuk Mecmuası 21.

Centel N and Zafer H, *Ceza Muhakemesi Hukuku* (12. Bası, Beta 2015).

Çetinkaya R, 'AİHM VE AYM Kararları Işığında Gerekçeli Karar Hakkı' (2024) 57 Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 323.

Çınar İ and Çınar S, 'Bireysel Başvurunun Ön İnceleme Usulü, Bireysel Başvuru Bürosunun Çalışma Sistemi İle Bu Aşamada Verilen İdari Ret Kararlarının Nitelikleri ve İtiraz Aşamaları' (2014) 4 Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi 263.

Çınar S, 'İdari Yargı Mercilerince Verilen Kararlara Karşı Yapılan Bireysel Başvurularda Başvuru Süresi' (2015) 118 Türkiye Barolar Birliği Dergisi 51.

Dahlberg M, 'It Is Not Its Task to Act as a Court of Fourth Instance: The Case of the ECtHR' (2014) 7 European Journal of Legal Studies 77.

Doğru O, 'Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarının Biçim Yönünden Değerlendirilmesi' (2015) 31 Anayasa Yargısı 35.

Duman Ö, 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Karşılaştırmalı Hukuk Penceresinden "Dördüncü Derece Olmama Doktrini" ve Yansımaları' (2022) 39 Anayasa Yargısı 46.

Ekinci H and Sağlam M, *66 Soruda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2012).

Erdinç T, 'Karşılaştırmalı Olarak Türk Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı (Anayasa şikayeti)' (2015) 6 Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 87.

Eren A, 'Hukuki Yorum Yöntemleri Açısından Bireysel Başvuru Kararlarının Anayasanın Yorumuna Etkileri' *Anayasa Mahkemesi'nin 54. kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen' 'Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2016).

——, *Türkiye'de İnsan Haklarının Korunması Uluslararası Korunma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü* (Turhan Kitabevi 2016).

——, *Anayasa Hukuku Dersleri* (5. Baskı, Seçkin 2023).

Galič A, 'A Civil Law Perespective on the Supreme Court and Its Functions' in Tomasz Giaro (ed), *The Functions of the Supreme Court: Issues of Process and Administration of Justice* (Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2019).

Giakoumopoulos C, 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı ve Anayasa Mahkemelerinin Rolü' *Anayasa Mahkemesi'nin 54. kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen' 'Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2016).

Gökcan HT, 'Bireysel Başvuruda İkincillik İlkesi ve Denetim Yetkisinin Sınırları Sorunu' (2018) 135 Türkiye Barolar Birliği Dergisi 9.

Göztepe Çelebi E, 'Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı' *Anayasa Mahkemesi'nin 54. kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen' 'Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2016).

Göztepe E, *Anayasa Şikayeti* (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1998).

Gülan A, 'Bireysel Başvuru Kararlarının Türk İdari Yargı Sistemine Etkisi' (2018) 35 Anayasa Yargısı 105.

Gülener S, 'Mukayeseli İnsan Hakları Hukukunda Temyiz Merci Şikayetlerinin İstisnai Bir Alanı Olarak Keyfilik Kriteri' in Musa Sağlam, Serdar Gülener and Recep Kaplan (eds), *Bireysel Başvuru İncelemeleri 1* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2013).

Gündüz FE and Aktaş A, 'Düzenleyici İşlemlere Karşı Bireysel Başvuru' (2017) 1 Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi 55.

Güzel MN, 'Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Mahkemenin Verdiği Kararlara Genel Bir Bakış' (2022) 27 Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 491.

Hamdemir B, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru* (Seçkin 2015).

Harris D and others, *Law of the European Convention on Human Rights* (3. Edition, Oxford University Press 2014).

Hassamer W, 'Anayasa Mahkemelerinde Yapılanma: Almanya Raporu' (2004) 20 Anayasa Yargısı 26.

Hazar Z, 'Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı Ve Etkisi' (2026) 6 Kırıkkale Hukuk Mecmuası 1.

İba Ş and Kılıç A, *Anayasa Yargısı Dersleri* (7. Baskı, Turhan 2024).

İnceoğlu S (ed), *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme* (Beta 2013).

——, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Türkiye ve Latin Modelleri* (On İki Levha 2017).

Kahraman M and Şahin M, 'Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarının Yerine Getirilmemesi' (2020) 36 Anayasa Yargısı 37.

Kanadoğlu K, 'Bireysel Başvuruda Mahkeme Kararlarının Denetiminin Kapsamı' [2013] Güncel Hukuk Dergisi 20.

——, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru* (On İki Levha 2015).

Karaman E, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu* (On İki Levha 2013).

Karataş I, 'Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri' *Anayasa Mahkemesi'nin 54. kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen' 'Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2016).

Kaya K, *Cezai Konularda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru* (3. Baskı, Seçkin 2017).

Kılınç B, 'Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Anayasa Şikayeti Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği' (2008) 24 Anayasa Yargısı 17.

Kılınç Ü, 'Anayasa Mahkemesi Önünde Bireysel Başvuru: Kabuledilebilirlik Kriterlerinin Uygulanması Konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İle Uyum Ve Uyumsuzluklar' (2013) 14 Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 623.

Koç Mİ, 'Bireysel Başvuru Kararlarının İcrasına İlişkin Düzenlemeler ve Kurumsal Yapılanma İhtiyacı' *Anayasa Mahkemesi'nin 54. kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen' 'Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2016).

Köküsarı İ, 'Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarının Anayasanın Genişlemesi ve Uluslararasılaşmasındaki Etkisi' *Anayasa Mahkemesi'nin 54. kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen' 'Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2016).

Korkmaz C, 'Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Sonucunda Verdiği Kararların Medenî Usûl Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi' (2017) 1 Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi 215.

Küçük S, 'Açıkça Dayanaktan Yoksunluk' in Hüseyin Turan and Recep Kaplan (eds), *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2015).

——, 'Mahkemenin Kişi Bakımından Yetkisi (Ratione Personae)' in Hüseyin Turan and Recep Kaplan (eds), *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2015).

Kuru B, *Nizasız Kaza* (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1961).

Kuru B, Arslan R and Yılmaz E, *Medeni Usul Hukuku* (17. Baskı, Yetkin 2006).

Kuzu B, 'Türkiye için Anayasa Şikayeti Modeli Tartışma Panelinde Sunulan Tebliğ' (2004) 21 Anayasa Yargısı 248.

Mellinghof R, 'Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Anayasa Şikayeti' (2009) 25 Anayasa Yargısı 31.

Milanović M, 'From Compromise to Principle: Clarifying the Concept of State Jurisdiction in Human Rights Treaties' (2008) 8 Human Rights Law Review 411.

Öncü M, 'AİHM'de Usul İncelemesi ve Dördüncü Derece Türünden Şikâyetler' *Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 50. Yılına Armağan* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2012).

Özbey Ö, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı* (Adalet 2013).

Özbudun E, *Türk Anayasa Hukuku* (25. Baskı, Yetkin 2025).

Papier H-J, 'Eigentumsgarantie Und Geldentwertung' (1973) 98 Archiv des öffentlichen Rechts 528.

Papier H-J and Möller J, 'Das Bestimmtheitsgebot Und Seine Durchsetzung' (1997) 122 Archiv des öffentlichen Rechts 177.

Pekcanıtez H, 'Bireysel Başvuru Sonunda Verilen Kararların Medeni Yargıya Etkisi' (2018) 35 Anayasa Yargısı 73.

Reid K, *A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights* (Sweet & Maxwell 2015).

Sabuncu Y and Esen Arnwine S, 'Türkiye İçin Anayasa Şikâyeti Modeli Türkiye'de Bireysel Başvuru Yolu' (2004) 21 Anayasa Yargısı Dergisi 229.

Sağlam F, 'Anayasa Şikâyeti Kurumunun Türk Hukukuna Kazandırılması Ile İlgili Sorunlar ve Çözüm Olanakları' in Mehmet Turhan and Hikmet Tülen (eds), *Anayasa Yargısı İncelemeleri 1* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2006).

Şahbaz İ, 'Anayasa Mahkemesi Kararının Gerekçesinin Bağlayıcılığı Sorunu' (2021) 2 Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 341.

Şen M, 'Başvuru Yollarının Tüketilmesi Kuralı' in Hüseyin Turan and Recep Kaplan (eds), *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2015).

Sinani B, 'Overview on the Legal Instruments of the Council of Europe in the Field of Administrative Law' (2019) 9 Tribuna Juridică 298.

Şirin T, 'Takdir Marjı Doktrini ve Türkiye Anayasa Mahkemesi Açısından Anlamı' (2013) 2 Anayasa Hukuku Dergisi 359.

——, *Türkiye'de Anayasa Şikayeti: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Almanya Uygulaması ile Mukayeseli Bir İnceleme* (On İki Levha 2013).

——, *Bireysel Başvuru Usul Hukuku: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2018).

——, 'Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Mekanizmasında Çelişmeli Yargılama Gerekliliği' (2024) 21 Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 137.

Spano R, 'The Future of the European Court of Human Rights—Subsidiarity, Process-Based Review and the Rule of Law' (2018) 18 Human Rights Law Review 473.

Tanör B and Yüzbaşıoğlu N, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku* (20. Bası, Beta 2020).

Terzioğlu SS, 'Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda, Hak İhlâline Yol Açan Kamu Gücü Faaliyetinin, Yürütme Organı Bakımından Türkiye Cumhuriyeti Devletine Atfedilebilmesi Sorunu' (2016) 127 Türkiye Barolar Birliği Dergisi 45.

Turan H and Kaplan R (eds), *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2015).

Uygun E and Gerçekin A, 'Anayasa Mahkemesinin Vergilendirme Alanındaki Bireysel Başvuru Kararlarının Değerlendirilmesi' (2017) 29 Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 167.

Volkmann U, *Grundzüge Einer Verfassungslehre Der Bundesrepublik Deutschland* (Mohr Siebeck 2013).

Yenisey F, 'Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Kararlarının Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından Değerlendirilmesi: Tutuklama' *Anayasa Mahkemesi'nin 54. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen "Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2016).

Yıldırım A, 'Mahkemenin Konu Bakımından Yetkisi (Ratione Materiae)' in Hüseyin Turan and Recep Kaplan (eds), *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri* (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2015).

Yılmazoğlu YE, *Bireysel Başvuru Rehberi* (Adalet 2019).

Yücel MT, 'Kararlarda Gerekçe ve Muhalefet Şerhi' (2003) 8 Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi 162.

ANAYASA MAHKEMESİ BİREYSEL BAŞVURU KARARLARI

Ahmet Gökhan Rahtuvan Başvurusu, Başvuru No 2014/4991 (AYM Birinci Bölüm, 20 Haziran 2014).

Ayşe Zıraman ve Cennet Yeşilyurt Başvurusu, Başvuru No 2012/403 (AYM İkinci Bölüm, 26 Mart 2013).

Bayram Gök Başvurusu, Başvuru No 2012/946 (AYM İkinci Bölüm, 26 Mart 2013).

Bilal Turan ve diğerleri Başvurusu, Başvuru No 2013/1942 (AYM Birinci Bölüm, 4 Aralık 2013).

Bubo Çelik Başvurusu, Başvuru No 2013/3954 (AYM Birinci Bölüm, 26 Şubat 2015).

Burak Döner Başvurusu, Başvuru No 2012/521 (AYM İkinci Bölüm, 2 Temmuz 2013).

Büyük Birlik Partisi ve diğerleri Başvurusu, Başvuru No 2014/8842 (AYM Genel Kurul, 6 Ocak 2015).

Caner Şafak Başvurusu, Başvuru No 2024/41763 (AYM Genel Kurul, 8 Temmuz 2025).

Celalettin Aşçıoğlu Başvurusu, Başvuru No 2013/1436 (AYM Birinci Bölüm, 6 Mart 2014).

Doğan Kasadolu Başvurusu, Başvuru No 2012/670 (AYM Birinci Bölüm, 26 Mart 2013).

Eren Erdem Başvurusu, Başvuru No 2019/9120 (AYM Birinci Bölüm, 9 Haziran 2020).

Esen Mepa ve diğerleri Başvurusu, Başvuru No 2019/28945 (AYM Birinci Bölüm, 18 Ocak 2022).

Galip Yılmaz ve diğerleri Başvurusu, Başvuru No 2013/1258 (AYM İkinci Bölüm, 13 Haziran 2013).

Güllüzar Erman Başvurusu, Başvuru No 2012/542 (AYM İkinci Bölüm, 4 Kasım 2014).

Gülser Yıldırım Başvurusu, Başvuru No 2013/9894 (AYM Birinci Bölüm, 2 Ocak 2014).

Halit Abdullah Başvurusu, Başvuru No 2012/26 (AYM İkinci Bölüm, 26 Mart 2013).

Halit İnciroğlu Başvurusu, Başvuru No 2023/38006 (AYM Genel Kurul, 29 Mayıs 2025).

Hasan Rahmi Özgenç Başvurusu, Başvuru No 2013/2418 (AYM Birinci Bölüm, 16 Aralık 2015).

Hüseyin Santalu Başvurusu, Başvuru No 2018/24701 (AYM İkinci Bölüm, 16 Haziran 2021).

İbrahim Ataş Başvurusu, Başvuru No 2013/1235 (AYM Birinci Bölüm, 13 Haziran 2013).

İsmail Buğra İşlek Başvurusu, Başvuru No 2013/1177 (AYM Birinci Bölüm, 26 Mart 2013).

Kenan Özteriş Başvurusu, Başvuru No 2012/989 (AYM İkinci Bölüm, 19 Aralık 2013).

KV Başvurusu, Başvuru No 2014/2293 (AYM Genel Kurul, 1 Aralık 2016).

Leyla Daimagüler ve diğerleri Başvurusu, Başvuru No 2012/1143 (AYM Birinci Bölüm, 17 Temmuz 2014).

Mardin Süryani Katolik Kilisesi Vakfı Başvurusu, Başvuru No 2013/757 (AYM İkinci Bölüm, 13 Haziran 2013).

ME Başvurusu, Başvuru No 2012/74 (AYM Birinci Bölüm, 5 Mart 2013).

Medya Gündem Dijital Yayıncılık Ticaret AŞ Başvurusu, Başvuru No 2013/2623 (AYM Genel Kurul, 11 Kasım 2015).

Mehmet Doğan Başvurusu, Başvuru No 2014/8875 (AYM Genel Kurul, 7 Haziran 2018).

Mehmet Hasan Altan (2) Başvurusu, Başvuru No 2016/23672 (AYM Genel Kurul, 11 Ocak 2018).

Murat Narman Başvurusu, Başvuru No 2012/1137 (AYM İkinci Bölüm, 2 Temmuz 2013).

Necati Gündüz ve Recep Gündüz Başvurusu, Başvuru No 2012/1027 (AYM Birinci Bölüm, 12 Şubat 2013).

Nilgün Gökay ve diğerleri Başvurusu, Başvuru No 2014/3303 (AYM İkinci Bölüm, 12 Ocak 2017).

Nurcan Kaya Başvurusu, Başvuru No 2019/39847 (AYM İkinci Bölüm, 25 Ocak 2024).

Özgür Ayhan Başvurusu, Başvuru No 2023/18192 (AYM İkinci Bölüm, 7 Ocak 2026).

Ramazan Aras Başvurusu, Başvuru No 2012/239 (AYM Birinci Bölüm, 2 Temmuz 2013).

Salih Söylemezoğlu Başvurusu, Başvuru No 2013/3758 (AYM Birinci Bölüm, 6 Ocak 2016).

Sebahat Tuncel (2) Başvurusu, Başvuru No 2014/1440 (AYM Birinci Bölüm, 26 Şubat 2015).

Selahattin Demirtaş (3) Başvurusu, Başvuru No 2017/38610 (AYM Birinci Bölüm, 9 Haziran 2020).

Sencer Başat ve diğerleri Başvurusu, Başvuru No 2013/7800 (AYM Genel Kurul, 18 Haziran 2014).

Sevim Akat Eşki Başvurusu, Başvuru No 2013/2187 (AYM Birinci Bölüm, 19 Aralık 2013).

Şahin Alpay Başvurusu, Başvuru No 2016/16092 (AYM Genel Kurul, 11 Ocak 2018).

Şahin Alpay (2) Başvurusu, Başvuru No 2018/3007 (AYM Genel Kurul, 15 Mart 2018).

Tuna Can Kırbaş Başvurusu, Başvuru No 2023/30553 (AYM Birinci Bölüm, 27 Mayıs 2025).

Youtube LLC Corporation Service Company ve diğerleri Başvurusu, Başvuru No 2014/4705 (AYM Genel Kurul, 29 Mayıs 2014).

Yüksel Hançer Başvurusu, Başvuru No 2013/2116 (AYM Birinci Bölüm, 23 Ocak 2014).

Zübeyde Füsun Üstel ve diğerleri Başvurusu, Başvuru No 2018/17635 (AYM Genel Kurul, 26 Temmuz 2019).

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ BİREYSEL BAŞVURU KARARLARI

Demopoulos ve diğerleri v Türkiye Başvurusu, Başvuru No 46113/99 ve diğerleri (AİHM Büyük Daire, 1 Mart 2010).

Hasan Uzun v Türkiye Başvurusu, Başvuru No 10755/13 (AİHM, 30 Nisan 2013).

Kudła v Polonya Başvurusu, Başvuru No 30210/96 (AİHM Büyük Daire, 26 Ekim 2000).

Kunshugarov v Türkiye Başvurusu, Başvuru No 60811/15 ve 54512/17 (AİHM, 14 Ocak 2025).

Vučković ve diğerleri v Sırbistan Başvurusu, Başvuru No 17153/11 ve diğerleri (AİHM Büyük Daire, 25 Mart 2014).

DİĞER MAHKEME KARARLARI

AYM Genel Kurulu, E 1967/9, K 1967/41 (21 Kasım 1967).
AYM Genel Kurulu, E 2011/59, K 2012/34 (1 Mart 2012).
Danıştay 5. Dairesi, E 2023/21129, K 2025/2551 (27 Şubat 2025).
Yargıtay 3. Ceza Dairesi, D İş 2023/12611, K 2023/144 (8 Kasım 2023).
Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, E 2022/6872, K 2022/17896 (27 Aralık 2022).